

1006

KERESZTÉNY MAGVETO

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
Jóltevők emlékünnepe a kolozsvári unitárius kol- légióban:	
<i>Gálfi Zsigmond</i> : Megnyitó beszéd	121
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Kovácsi Antal emlékezete	123
<i>Dr. Ferencz József</i> : Bezáró beszéd	132
<i>Dr. Fekete Gyula</i> : Iskoláink feladata	133
<i>Szent-Iványi Sándor</i> : Hogyan értékeljük Jézust?	139
<i>Boros Jenő</i> : Az evangéliumok nőalakjai. (Fordítás)	148
Irodalom	164
Különfélék	166

LXII. ÉVF.

1930. MÁJUS—JUN.

3. FÜZET

CORVIN KÖNYVNYOMDA CLUJ.—KOLOZSVÁR, STRADA N. IORGA No. 17. — TELEFON: 567

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre: 300 lej. Pártoló-díj egész évre: 350 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium). Az Unitárius Irodalmi Társaság régi alapító tagjai 250 leiért kapják a folyóiratot. Új alapítóknak, akik 4000 leit fizetnek, díjmentesen küldjük.

Jóltevők emlékűnepe a kolozsvári unitárius kollégiumban.¹⁾

Megnyitó beszéd.

Mondotta : Gálffi Zsigmond igazgató.

Az embernek lelki szüksége, hogy a mult kárpitját fellebbentse s a visszaemlékezés fényénél a letűnt idők nagy embereit elvonultassa s az elmúlt nagy eseményeket rekonstruálja. Lelki szükséglet ez nemcsak azért, mert a jelen a multon épül fel s az épület alapjának ismerete nélkül a tovább építés hibás irányban halad, hanem azért is, mert a mult nagy férfiainak munkássága, áldozatkészsége, egész élete biztatásul, iránytűül szolgál a mi szegény, a mai nyugtalan élet zavaros vizein hanykódó élet-hajónknak.

E lelki szükséglet kielégítését az unitárius multnak az ifjúsággal való megismertetését, a letűnt idők áldozatos, nagy unitáriusainak példányképül való odaállítását szolgálta az a főtanácsi rendelkezés, amely az 1842. év februárjának 28.-i határozatával főgimnáziumunkban a „jóltevők emlékűnep“-ét 5 évenként rendszeressé tette. 1842 junius hó 26-án folyt le a templomban az első ilyen emlékűnep, amelyen — amint az egykorú tudósítás mondja — „felváltólag az oskolai Ifjuság karéneklései és a helybeli nagytekintetű Zenekar (Conservatorium) innepélyes hangászatai között, rendkívül feles számu Ország Gyűlési Tagok s más rangu diszes Hallgatók jelenlétében — — — Emlék Beszédék mondattak“.

¹⁾ A május 29-én tartott emlékűnep műsora ez volt : 1. „Tebenned biztunk . . .“ közének. 2. Igazgatói megnyitó. 3. Emlékbeszédet tartott Kovácsi Antalról dr. Gál Kelemen tb. igazgató. 4. Énekelt az ifjusági énekkar. 5. Péterfi A.: „Jóltevőinkhez“ c. versét szavalta Jakab J. VI. o. t. 6. Játzott az ifjusági zenekar. 7. Felügyelőgondnoki bezáró. 8. „Erős várunk...“ közének.

Az 1848-ban fellobbant magyar szabadságharcnak s a Világos után következő elnyomatásnak szomorú éveiben feldult országrészek üszkös gerendáiról, elesett hősök és kivégzett vértanúk sirhantjairól elszálltak a muzsák a hősi bujdosókkal s a jóltevők második emlékünnepeét csak 21 év múlva, 1863 május hó 16-án tarthatták meg elődeink. Ettől az időtől kezdve azonban intézetünk 5 évenként rendszeresen leróta kegyeletét és háláját jóltevőink iránt.

Mert kicsiny és szegénnyé vált egyházunk multja nagy és gazdag olyan munkásokban, akik anyagi javaikat vagy szellemi és erkölcsi értékeiket ajánlották fel az egyház és intézményei megmentésére, megerősítésére, továbbfejlesztésére. Az anyagi adományok nyomán templomok, iskolák épültek, fejlődtek s az egyház megalkothatta azokat az intézményeket, amelyek Istentől kijelölt céljának elérésére, betöltésére keretül szolgáltak a multban és szolgálnak a jelenben is. Aztán jöttek a szellemi jóltevők istenadta egyéniségükkel, tehetségükkel, értelmi és érzelmi kiválóságukkal, önzetlen és becsületes életmunkájukkal s ezeket a kereteket szellemi és erkölcsi tartalommal látták el: felépítették az unitárius egyház hatalmas szellemi és erkölcsi épületét.

Egyik ilyen szellemi és erkölcsi jóltevőnknek, intézetünk hírneves tanárának, igazgatójának, a szóval és tollal harcoló nagy pedagógusnak, az egyházi közigazgatás és a társadalmi élet örökbecsű munkásságú férfiának, néhai Kovácsi Antalnak, az unitárius köztudat melegszívű Kovácsi bácsijának emlékét vesszük körül ez alkalommal a kegyelet és hála érzelmeivel. Tanári, egyházi, társadalmi s általános emberi érdemeit méltóképpen fogja előtökbe tární a tanítványi hála, kedves ifjúság. Nekem csak az a kérésem: tárjátok ki sziveteket, lelketeket, hogy annak gyommentes, tiszta talaján az emlékezés megtermékenyítő napsugara nyomán fakadjon fel és illatozzék a lélek legszebb virága: a kegyelet és a hála.

Üdvözölve a mélyen tisztelt közönséget, különösen pedig kedves hozzátartozóival együtt a püspökné Öméltóságát, aki ünnepelet jóltevőnkben édesatyja emlékét tiszteli, emlékünnepeletyünket megnyitom s felkérem dr. Gál Kelemen tiszteletbeli igazgató urat emlékbeszédének megtartására.

Kovácsi Antal emlékezete.¹⁾

(1820—1892.)

Tíz esztendő óta nincs kínzóbb, testet, lelket emésztőbb problémánk, mint az iskola. Annak a drága emléké jóltevőnknek, kinek emlékezetét ünnepelni összegyűltünk, egy egész hosszú, áldásos munkásságú életen keresztül szintén egyetlen problémája volt: az iskola s az iskolán keresztül a nép oktatásának és vallás-erkölcsi műveltségének fejlesztése és emelése. Ez ad komoly időszereget a mi ünnepünknek, annak, hogy épen Kovácsi Antal tanárunk emlékezetét akarjuk ünnepelni.

Emlékezzünk tehát róla, kollégiumunknak a múlt század második felében egyik nagytekintélyű tanáráról, iskolaügyünk intézőjéről, általában a magyar oktatásügynek egész Erdélyben egyik legnevesebb előharcosáról, Kolozsvár társadalmi és kulturális életének általános szeretetben és nagybecsülésben részesülő alakjáról, jótékonyági akcióinak éltető, sugalló és fáradhatatlan vezetőjéről és a tanuló ifjuság páratlanul melegszívű barátjáról: mindnyájunk boldog emlékezetű „Kovácsi bácsi“-járól.

Ma már kevesen vagyunk s napról-napra fogy azoknak a száma, akik hallgathattuk ennek a bölcs embernek a tanításait s érezhettük az egész lényéből kisugárzó melegség és jószág áldott és termékenyítő hatását. Ha igaz az, hogy a történelem az élet tanítómestere és hogy a jövő a multon épül fel, akkor nekünk, akik hivatásunkul érezzük, hogy az ifjuságban felébresszük a nemzeti öntudatot s ne engedjük veszendőbe azokat a szellemi értékeket, melyeket népünk egy ezer esztendőös élet küzdelmeiben kitermelt és megőrizett, kötelességünk, hogy a küzdelmes mult alakjain és fáradozásainak szemléletén edződjunk erre a hivatásunkra.

Kovácsi életének külső történetében nincs semmi rendkívüli. Életéről írásos emlék tőle semmi sem maradt. Csupán jó barátai, kartársai, tisztelői méltató sorait olvashatjuk róla. A Tanári Anyakönyvben Benczédi néhai tanárunk jellegzetesen erős és szálkás írásával csak annyit olvasunk, hogy született Ó-Tordán s meghalt 1892-ben. Aztán lapokat hagyott üresen, hogy majd Kovácsi sajátkezüleg beírja élettörténetét. Sajnos, ez a beírás elmaradt.

¹⁾ E tanulmány egyes részei felolvastattak az 1930 május 29-én tartott Jóltevők emlékünnepe alkalmán.

Az iskolai értesítő ez évi folyamában névtelenül egy hozzáértéssel megírt és meleg méltánylással tele rövid cikket olvasunk, mely a váratlanul bekövetkezett haláleset hatása alatt méltatja a tanári testület „nagyrabecsült tagjának“ érdemeit. Kozma Ferenc a Család és Iskola ez évi folyamában rövid sorokban, de hálás lélekkel mutat rá, hogy gazdag tapasztalataival és emelkedett látókörével a magyar népnevelés ügye egészséges fejlesztésének szóvivői közé tartozott.

Brassai bácsi az Unitárius Közlöny 1892. évfolyamában ír róla a tanító büszkeségével telt elismerő sorokat. Két tanítványa, Gvidó Béla és Pázsint Mihály, a szerető szívű embert, a szegény tanulót gyámolító tanárt jellemző apróságokat közölnek ugyanott. Behatóbb és szellemi arcképét néhány éles vonással kiemelő képet rajzol róla Péterfi Dénes a Keresztény Magvető 1893. évfolyam 319—327. lapjain. Kövály László *Kovácsi Antal mint gyermek és ifjú* c. rajzol róla az Unitárius Közlönyben (1892. 21—22. l.) kedves képet egy néhány jellemző vonással. Ennyi mindaz, amit róla írva találunk. Úgy érezzük, hogy mindez nem teszi fölöslegessé a következő sorokat.

Nem életének külső körülményei fontosak Kovácsi közéleti pályáján. S ha ezeket mégis rövid vonásokban és vázlatosan ide jegyezzük, csak a teljesség kedvéért tesszük. Hadd mentsük meg még, amit lehet a feledéstől.

Tordán született 1820 február 16-án. Atyja református pap volt, anyja unitárius. Hatan voltak testvérek. Iskoláját a tordai unitárius algimnáziumban kezdte nagyon igénytelen, szegényes körülmények között. Maga írja Reminiscentiáiban¹⁾ — mi ez, hol jelent meg, nem tudtam nyomára jönni —, hogy amikor a szalmazsákjára tollal töltött derekaljat kapott, valóságos eseményszámba ment a kis nebulók között. Innen a kolozsvári főiskolába kerül, melyet 1840/41-ben kitünő eredménnyel végzett s mindjárt a latin nyelv köztanítójává, publicus praeceptorává nevezték ki.²⁾ A tarcsafalvi Pálffy-család költségén két évig Berlinben tanult s külföldi tanulmányútja után hosszú ideig nevelősködött a családnál, valószínűleg azért, hogy anyagi támogatásáért érzett kötelezettségét lerója.

¹⁾ A kolozsvári unitárius kollégium 1891/92. évi értesítője.

²⁾ Téves az Értesítő azon adata, hogy az 1842. évi korondi zsinat megválasztotta tanárnak s külföldre küldötte. A korondi zsinat 1841. augusztus 27-től volt.

1852-ben a főiskola három felső osztályában alkalmaztatott tanárnak, de nevelői kötelezettsége még tartván, csak rendkívüli minőségben. Az 1856. augusztus 28—30. kolozsvári főtanács jegyzőkönyvének 26. pontja alatt olvassuk: Kovácsi Antal jelenti, hogy ifj. Pálffy Dénes melletti nevelői alkalmaztatási ideje letelvé, „kötelezetése szerint, egyházunknak kíván szolgálni, mint tanító“ s rendelkezésre áll. Együttal jelenti a főgondnoknak, hogy ha Kolozsvárt alkalmazták, kész magát pappá szenteltetni. Ekkor indítványozzák a tordai eklézsia követei, hogy miután a tordai rektori állás ideiglenesen van betöltve, óhajtanák azt Kovácsival betölteni. A főtanács a következő végzést hozza: „Kovácsi Antal atyánkfiát még az 1841-ben tartott zsinati főtanács 47, az 1842-ben tartott csakugyan zsinati főtanács 24. sz. alatti határozatai szerint tanárságra megválasztván oly móddal, hogy mig ifj. Pálffy Dénes tanulása pályáját bevégezni, addig mellette legyen nevelő, miután már ezen nevelői kötelezetésének eleget tett, az E. Főtanács nevezett Kovácsi A-t kolozsvári főtanodánk melletti rendes tanárságra alkalmazza az avval járó rendszeresített fizetés és javadalmak mellett oly móddal, hogy a közelebbi zsinaton magát fennálló status rendszerünknel fogva pappá felszenteltesse“. 1856-ban iktatták be a latinnyelv rendes tanárának, tehát akkor, mikor az abszolutizmus legjobban szorította az egyház vezetőségét s a magyar iskolákat. 1863-tól a kolozsvári jótékony nőegylet titkára, 1871 óta a kolozsvári állami tanítóképző intézet igazgató tanácsának tagja, egy évtizednél tovább tanácsjegyzője, később alelnöke, 1872 óta az egyház tanügyi, 1876 óta közigazgatási előadója és jegyzője, 1870—74-ig a Keresztény Magvető egyik társszerkesztője, azelőtt és azutánis haláláig állandó munkatársa. Ennyi mindaz, amit élete külső fordulatairól idejegyezhetünk. Említsük meg még, hogy működését már 1844-ben megkezdette, jellemző módon a kisedővásról szóló hirlapi cikkével. Gáspár Jánossal együtt kiadta az *első Magyar olvasókönyvet*, melyet a magyar népiskolák s a gimnáziumok alsó osztályai 40 éven keresztül használtak. Ma nem sokra becsüljük az ilyen munkát, akkor *a szó igazi értelmében úttörő volt*. Kiadta Brassai földíratát, fordított egy francia munkát a takarékoságról.¹⁾ A Keresztény Magvetőben, az Unitárius Közlönyben, a Család és Iskolában, a Néptanítók Lapjában, a Magyar Paedagogiai Szemlé-

¹⁾ Az unitárius vallásközönség felsőbb iskoláinak és az ezekkel kapcsolatos elemi iskoláknak Értesítője az 1891/92. tanévről. 5. l.

ben jelentek meg pedagógiai, oktatásügyi, tanügypolitikai, társadalmi kérdésekről irt cikkei.¹⁾

Hogy szellemi képét megfesthessük s legalább vázlatos rajzot adhassunk az ő működéséről, történelmi háttérrel kell rajzolnunk, melybe belehelyezhessük s kellően értékelhessük működését.

Iskolánk utolsó 150 éves történetében hét kimagasló mozzanat van, amelyek különös figyelmünket érdemlik.

Az első: II. József németesítő törekvései, melynek egyházunk vezetői — hálából a türelmi rendeletért — minden ellenállás nélkül engedelmessé váltak. A második: iskolánknak abból a középkori elmaradottságból, melyben Ferenc patriarchális abszolutizmusa s Metternich rendőrszellemű kormányzásának hatása alatt megfélemlített lelkű s aulikus érzelmű vezetőink vesztegelni hagyták, Brassainak a reformokért hevülő és a szabadelvű haladást kívánó ifjúság szellemétől segített buzgalma által kiemelése és a fejlődés irányában útnak indítása. Harmadik: az a küzdelem, melyet a szabadságharc szerencsétlen összeomlása után az abszolutizmus rövidlátó iskolaügyi politikája ellen iskolánk megmentéséért és magyar nemzeti kulturánk védelmében vívnunk kellett. Negyedik: korszaka a kísérletezéseknek és félrendsabályoknak, melyek az abszolutizmus letűnte után az iskola tanulmányi rendjét szabályozni és megállapítani igyekeztek. Ötödik: az alkotmányos élet felvirradásával az iskolaügy megkezdődő egységesítése és államosítása ügyében állásfoglalás (az 1868. évi elemi iskolai törvény). Hatodik: az első rendszeres középiskolai törvény (1883: 30. t.-c.) és a nyomában megindult fejlődés mozzanatai. És végül: a világháború után bekövetkezett állami helyzetváltozással ráncszakadt közoktatásügyi teendőik halmaza.

Kovácsi csak az elsőből és utolsóból nem vette ki részét. Kovácsi még a latin iskolában tanult: szellemére még a latin iskola humanizmusa nyomta rá meghatározó s egész szellemiségét meghatározó bélyegét. De olyan átmeneti korban, amikor a latin iskolának már meg voltak számlálva napjai s a liberális reform-korszak jelszavai a politikai közélet porondjáról már az iskola falai közé behatoltak. Mint diák éber figyelemmel kísérhette azt a küzdelmet, melyet Iszlai gondnok megértő támogatása mellett Brassai vívott az iskola magyarságáért a konzervatív vezetőkkel. Ennek az iskolapolitikának utolsó diáki éveiben még

¹⁾ Összegyűjtésük és kiadásuk, valamint a Brassaié is, — úgy érzem — közelebb van az egyháznak.

szenvedő alanya volt, de a diáki toga levetése után már egyik legjobban és legmélyebben átértő hive Brassai eszméinek és reformgondolatainak. Az abszolutizmus vak és elfogult iskolapolitikája tanári pályája lelegején találja Kovácsit, aki Brassaival első sorában áll azoknak, akik nálunk az alkotmányos élet derengésével a bírálat komoly és higgadt hangját először hallatják. S ettől kezdve élete végéig három évtizeden keresztül nincs a közoktatásügynek olyan kérdése, melyhez az élet valóságát mindig szemelőtt tartó, légvárat nem építő, komolyan mérlegelő, higgadt megfontolással és világos elmével hozzá ne szólna. A Keresztény Magvető, később az Unitárius Közlöny, a Család és Iskola, Néptanítók Lapja bizonyítéka annak az éber figyelemnek és alapos hozzáértésnek, melylyel a közoktatás kérdéseit kíséri és megítéli. Ez a munka akkor nagyobb jelentőségű volt, mint amennyire mai szemmel nézve értékelnők. Azó'a nagyon sok vitatott kérdés tisztázódott. De nem szabad felednünk, hogy akkor a kérdések újak voltak s a közvéleményt különböző táborokba osztották. Ilyen volt az 1868. évi elemi iskolai törvény becikkelyezésével előállott helyzet és a törvény kívánalmai szerint megoldandó kérdések egész sorozata. Ez a törvény lényegében korszakos fordulatot jelentett Magyarország ezeresztendő történetében s hogy nem okozott erőszakos mozgalmakat és szélsőséges kilengéseket, annak csak az az oka, hogy elvi koncepciójától eltérően végrehajtása nem volt elvszerű és érelyes, hanem a történelmileg kialakult helyzettel, a társadalomnak nyelvíleg és vallásílag megoszlott rétegződésével megalkuvó. Másfelől magának az államnak is hiányzottak a teljes vonalon való végrehajtáshoz szükséges anyagi erők. A társadalom nem ismerte az állami és községi iskolát, csupán a felekezetit. A felekezeti iskola általában lehetett gyenge. Az iskolai épületek kicsik, szűkek, rozogák. A haladottabb kor kívánalmainak meg nem felelők. Felszerelésük alig több a semminél. A tanítóképzés az egyházak kezében, nem annyira a nép oktatását, mint inkább a hithüségét őrző és szemelőtt tartó. A felekezetek a tanítót, a „mestert“ a pap segédjének, hogy ne mondjam: szolgájának tekintették, képzése a papok képzésétől lényegben nem volt eltérő. S mindenekelőtt a népnevelés a felekezeteknek csak másodsorban feküdt a lelkén. De akármilyen gyenge és elmaradott volt az iskola, az egyházé volt testestől, lelkestől, mindenestől: a létesítés, igazgatás és vezetés, a felügyelet és ellenőrzés joga kizárólag az egyházak kezében volt és az egyházak szellemét terjesztette a nép között. És előállott

annak a szüksége, hogy az egyháznak színt kellett vallania a törvényjavaslat ügyében. Véleményt kellett mondania a törvény ellen vagy mellett. És a véleményt egyházpolitikai megfontolásokon kívül gazdasági érvek is befolyásolták. Látni fogjuk, hogy Kovácsi ez állásfoglalásban elvi álláspontját feladva, a gyakorlati élet folyamától és érzelmeitől engedni magát vitetni és befolyásoltatni.

Az elemi iskolai törvény megalkotása és lassu életbeléptetése után következett a középiskolai oktatásügy rendezése. E téren a kísérletezéseknek és félrendsabályoknak egy hosszú és bizonytalan korszaka következett. Kovácsi a felmerülő tervekkel és törvényjavaslatokkal szemben mindig kifejtette véleményét s így sorainkban ő volt az elemi és középiskolai oktatásügyi szervezet és rendszer kialakulásának egyik vezető munkása. Tevékeny és érdemleges részt vesz abból a munkából, mely az abszolutizmus letűnte után az egyház vezetőségének vállaira nehezedett, mikor arról volt szó, hogy folytatni kell az iskola munkáját ott, ahol a szabadságharc miatt félbeszakadt. A nemzeti gondolat szenvedései miatt nagy volt az ellenszenv az Entwurf ellen. A feladat az volt: megalkotni a középiskola új tanulmányi rendjét a hagyományos értékek s az abszolutizmus alatt szerzett tapasztalatok alapján a haladó korszak igényeinek tekintetbevételével. De nemcsak ebben a felekezeti munkában járt ő elő a legelső sorában, hanem az oktatásügy országos rendezése kérdésében is mindig hallatta jól megfontolt szavait és bírálatát. Így az Eötvös, Pauler és Trefort középiskolai reformjavaslatait állandó és éber figyelemmel kíséri és bírálja.

Ezt az ismertető, méltató, bíráló munkálatot fogjuk bemutatni a következőkben. Ezekből ki fog tűnni, hogy nincs nagyítás abban az állításunkban, hogy a mi sorainkban Brassai és Kovácsi az, akik a múlt század második felében a közoktatás állami jellegének kialakulása első idejében az unitárius közvéleménynek hangot adtak s ott irodalmilag képviselték.

Kovácsi szellemiségét tanára, később felügyelő-gondnoka, atyai barátja, Brassai határozta meg. Meghatóan szép és meleg a viszony Brassai és Kovácsi között: tele van a mester szeretetével és büszkeségével tanítványa iránt és a tanítvány hálájával és nagyrabecsülésével mestere iránt. Brassai tuláradó szívvvel bucsúztatja: „Tanítványom volt, jó reményű, szavamra hallgató, jó s aminek nem nagyon gyakran volt alkalmam örvideni, reményemnek megfelelő, hálás tanítványom“. Kell-e, lehet-e ennél elismerőbb nyilatkozat mestertől a tanítványról? Berde Áronnal együtt „magasan

kitüntek“ társaik közül. Kiemeli tanári lelkiismeretességét és pontos kötelességteljesítését s ha nem dicsekedhetett a latin tanításában fényes eredményekkel, okát nem benne, hanem a tanulóknak a nyelv iránti közönyében keresi és találja meg. Mint emberben talál benne gyarlóságokat is, de ezek olyanok, melyek nem különböztetik meg más közönséges emberektől, ellenben erényei és jó tulajdonságai „a jók között is kiemelték“. Horatius-szal siratja el és bucsúzik tőle :

Multis ille bonis flebilis occidit,
Paucis flebilior, quam mihi.¹⁾

Brassainál érzelmeinek e túlradását csak apja emlékének védelmében és anyjához való viszonyában látjuk.

Kovácsi nemcsak mint tanuló, hanem mint tanár is 36 évig tartó tanári működése alatt Brassai áldott hatása alatt állott. Diáki éveit, az ú. n. filozófiai tanfolyam, azokra a forrongó és pezsgő évekre esnek, melyekben Brassai az iskola reformját lelkében kialakítja és tanárságra ugyanaz a korondi zsinat szemeli ki, amely az ő tantervi javaslatát a főgondnok tiltakozása ellenére elfogadja. Lehetetlen volt abban a reformokért élő, a haladást sürgető szellemi légkörben nagyon mély hatásokat nem kapni. Az ő szelleme telítette lelkét azokkal az eszmékkel, melyekkel a közmivelés és oktatás első állami lépéseit hol buzdító és helyeslő, hol bíráló észrevételeivel irodalmilag kíséri. Nézetei lehetnek néha tulságosan konzervatívek, de mindig elvileg alapozottak és az erős meggyőződés sziklafalán állók. S mikor Brassai azt mondja róla, hogy nem annyira nyelvet tanított, mint inkább módszert, akkor azt is ki-mondotta róla, hogy a módszerben pedig a leghűbb és legmegértőbb tanítványa. Kovácsi ismertetvén Brassai új tanító módszerét,²⁾ „ezidő szerint legnagyobb magyar pedagógusnak, a módszertanban uttörőnek, egyedüli mesterünknek“ mondja őt, tankönyveit az illető szakokban páratlanoknak s hozzáteszi: „Majdnem 40 év mulva is valóságos gyönyörűséggel emlékszem arra a szép sikerre, melyet mint tapasztalatlan tanító, ez utasítás alig megszáradott kéziratának használatával osztályban elértem“. S ha azt kérdezzük, mi a titka ennek a sikernek, azt is megmondja: „Az, hogy a tanítványt a maga lábán és maga esze után járni tanítja, a meg-

¹⁾ Unitárius Közlöny, 1892.

²⁾ Neue Unterrichtsmethode der lateinischen Conjugation mit Tafel und Katechetik. Keresztény Magvető, 1880.

tanulandó szabályt nem adja készen, hanem a gyermek csinálja meg“. Ime, ez az eljárás, melyet Brassai édesapja fia tanításánál követ s melyet a 88 esztendőös tudós hálás gyermeki lélekkel ismer el,¹⁾ Kovácsinál nemcsak módszertani elv, hanem a tanítás munkájánál lépésről-lépésre öntudatosan kövelett gyakorlat. Brassai tanító gyakorlatával még egy sajátos vonásban egyezik Kovácsié. Brassairól azt olvastuk egy tanítványától, hogy nagy tudós volt ugyan, de tőle nem tanultak sokat. Kovácsiról meg azt hallottam egyik kitünő tanítványától, hogy tőle sokat lehetett tanulni, aki akart, de ő maga nem tudta rászorítani a tanulásra azt, aki nem akart tanulni. Kovácsi tanító eljárásában egészen Brassaira valló vonás az, hogy ő a latin körmondatok utvesztőjében mindenekelőtt az állitmány (Brassai szellemében helyesebb: ige) Ariadne-fonalát kerestette meg. A verbum regens volt az a biztos vezető, amely folytonos kérdések között rendre a tanuló kezébe adta a közelebbi és aztán mindig távolodó vezető fonalat, míg a mondat szerkezetét teljesen kibonyolíthatta s hozzájuthatott sok pecséttel lezárt értelme titkához.

Brassai hatása látszik Kovácsinak a középiskola feladatáról, a humanizmus és réalizmusról, a tanulmányi anyag kiválasztásáról, a túlterhelésről alkotott felfogásában is. Brassai hosszú időn keresztül azt hirdeti, hogy a humánus irányú iskola teljes mértékben kielégíti a modern kor követelményeit, midőn a lélek képességeinek formális csiszolását végzi, miként egy szellemi fenőkő; hirdeti, hogy a gimnázium még a műegyetemre is jobban előkészít, mint a reáliskola. És hosszú időn át rendíthetetlenül áll ama nézete mellett, hogy a szellem formális képzésére csak a klasszikus nyelvek és mathezis valók; a történelmet s természeti tudományokat csak mint parergont nélkülözhetetlenségüknél fogva engedi be a tanulmányok sorába. Igaz, hogy később revízió alá veszi e nézetét s be nem bizonyított hipotézisként annyit megenged, hogy a modern nyelvek is esetleg megtehetik ugyane szolgáltatot. Kovácsi hüen követi mesterét s ismét és ismét vitatja, hogy a gimnázium minden bajra orvosság s jól rendezett s hivatását jól betöltő gimnázium mellett a reáliskola felesleges fényűzési cikk.

Kovácsi a kor egyik súlyos kérdésénél, a túlterhelésnél is hüen követi mesterét.²⁾ Brassai a kornak azt a kívánságát, mely

¹⁾ Brassai: Egy falusi pap. Unitárius Közlöny, 1888.

²⁾ A túlterhelés kérdése a gymnasiumban. Keresztény Magvető, 1884.

újabbnál újabb tanulmányokat akar bevinni az iskolába, merényletnek tartja a tanító módszer e három sérthetetlen elve ellen: *keveset, jól és lassan*. Kovácsi nem az órák apasztásában, a tárgyak változtatásában keresi és látja a baj orvosságát, mert nem ezekben látja a bajt, hanem a tantárgyak sokaságában és a módszer helytelen alkalmazásában. Épen mint mestere. Baj ugyan a tantárgyak sokasága is, mert a lélek figyelme elszoródik s az Entwurf előtti kor embere a 12 tantárgytól is megijedne; de a nagyobb baj az, hogy minden tantárgyba belevisznek még egy nehányat (pl. a földrajzba természetrajzot, természettant, etnografiát), beviszik az I—II. osztályba a magyar nyelvtant, melyet „feleslegesnek, sőt károsnak“ tart, mert „tanításánál lényeges momentum a logika“ — egészen Brassai-szellemű megokolás! —, melynek megértésére a gyermek még éretlen. Megosztják és hosszúra nyújtják a tárgyakat, pl. a magyar történelmet a IV. és VIII. osztályban, melynek „alól semn.í képző célja nincs“. Túlterhelés az is, hogy az oktatást „általában igen magas színvonalon tartjuk“, miben a tankönyvek is hibásak — Brassai jeles kézi könyveit kivéve. „Egyenesen rontás az, hogy a növendékek megterhelhetésén igen is akarnak segíteni. Lehetőleg sokat akarunk adni s azért mindent készen feltárlva adunk eléje, mintha egyenesen azt akarnók, nehogy önerején iparkodjék valamit megtanulni. Mi lesz ennek a következése? Az, hogy a gimnázium azon főcélját, hogy az ész gimnasztikája legyen, épen nem érjük el, hanem az ész erőinek összhangzatos, együttes fejlesztése helyett legfeljebb az emlékezetet gyakoroljuk és — terheljük. „Korlátolt rágódók“ lesznek egész életükben. Brassai valahol „kérődzöknek“ mondta őket. Még utolsó tanárbeiktató beszédében 1891-ben is visszatér erre a mélyen gyökerező gondolatára.

Kovácsi okfejtése a Brassai módszerről szóló értekezéseinek azon az alap gondolatán nyugszik, hogy meg kell válogatni az észfejlesztés szempontjából értékes tanulmányi anyagot, kihagyni mindazt, ami az emlékezetet terheli s a szellem fogékonyságát petyhüdtté teszi és úgy adni a kiszemelt anyagot, hogy azt a tanuló „észgépe“ öntevékenységgel sajátítsa el.

(Folytatjuk.)

Dr. Gál Kelemen.

Bezáró beszéd.

Mondotta : **Dr. Ferencz József**, isk. felügyelő-gondnok.

„Emlékezés az egyedüli paradicsom, amelyből ki nem üzetthetünk“. Ebben a gondolatban két eszme nyer megtestesülést. Az egyik az, hogy az emlékezés drága kincs, megbecsülhetetlen erkölcsi érték az emberiségre nézve. A másik az, hogy balsors, hatalom, önkény, erőszak mindenemtől megfoszthat, földönfutóvá tehet, de az emlékezés lelki élményeit és az ebben rejlő erkölcsi értéket semmi földi hatalom el nem rabolhatja tőlünk.

A mai napon az emlékezés fáklóját gyujtottuk meg, hogy azzal bevilágosítsunk a multba és felidézzük néhai Kovácsi Antal emlékét és áldásos munkásságát.

Én azon kevés szerencsések közé tartozom, akik még mint tanítványok közvetlenül élvezték az ő meleg szívének szeretetét és egy hideg januári délután, mikor a házsongárdi temető zúgó fenyőfái között örök pihenőre tért, az ifjúság nevében s igaz könnyei mellett én búcsuztattam el.

De ennek az ünnepnek Egyházunkra nézve csak akkor van értéke és történelmi nevezetessége, ha ez az emlékezés megtermékenyíti lelkeinket és nagyjaink emléke, szelleme és példája munkára ösztönöz és serkent.

A jövő a multon épül fel és a nagy szellemek örök élete abban rejlik, hogy az ő lelkük, gondolataik tovább élnek az utódokban és egyik generáció a másiknak adja át a mult hagyományait. Ez a nagy szellemek örök élete.

Ha mi nemcsak megőrizzük nagyjaink emlékét, de szellemük tovább él és munkálkodik bennünk, akkor nem féltsem kicsiny Egyházunk hajóját még a mai nagyon zivataros és sötét fellegekkel borított éjszakában sem.

Ezzel a hittel, ezzel a reménnyel és ezzel az óhajjal zárom be ünnepélyünket, hogy a mult emlékeivel előkészítjük a boldogabb és szebb jövőt!

Iskoláink feladata.¹⁾

Az ember életének legkedvesebb és legbájosabb emlékei a gyermekkori események, történetek. E pillanatban felrajzanak előttem a boldog gyermekkor ez iskolához fűződő áldott emlékei, hogy ha rövid időre is bár, de megszépítsék e küzdelmes élet sokszor nehéz útait. Eszembe jut az a pillanat, amikor, mint kis gyermek, remegő szívvel léptem át először ez ősi iskola küszöbét és az édesapai kezek gondviselő vezetését ez iskola tanárainak szeretete vette át, hogy elfogódott remegésemet biztató reménységgé változtassa át. Ezelőtt 26 esztendővel történt! Egyszerű, félénk gyermekként léptem be ide, hogy itt áldott munkájú vezetők irányítása, szerető gondoskodása mellett egy élet utravalóját összegyűjtögessem, hogy fölfegyverezzenek az akkor még nem sejtett nehéz küzdelmek megharcolására. És ha akkor tele voltam remegő félelemmel, e félelmet az áldott gyermekkor gondatlansága aranyozta meg és változtatta át bennem bizó reménységgé. És ma nem kevesebb aggodalommal és megsokszorozott gondnal, tervvel jöttem el ide, hogy az azóta áldozatos szívek odaadásából megújult intézet jövő munkájából, fenntartásából és az ezzel járó gondból részt kérjek, hogy ez áldott intézet drága édesanya munkáját, mint a közbizalom által megválasztott felügyelő-gondnok csekély erőmmel támogassam. Ide jöttem ma, hogy az itt nyert erőből és tőkéből valamit felajánljak soha ki nem egyenlíthető adósságom és soha le nem róható hálám néminemű csekély törlesztésére.

Kedves Közönség! Bár huszonhat év rendes körülmények között nem nagy idő, de a közelebbi huszonhat esztendő annyi változást hozott fajunk, egyházunk és így ez iskola életében is, hogy a történelem előtt szinte századokká terebélyesedik ki és ennek minden fájalmát, bántó következményét tanulsággá kell szűrünk ez iskola jövőjére nézve. Erős a meggyőződése, hogy ez iskola jövője, jövője fajunk és hitünk fennmaradásának is Erdély délkeleti részén. Azok a szenvedések pedig, melyek az utóbbi években zúgtak át felettünk és amelyek még ma is súlyos próbák elé állítanak minket és iskoláinkat is, nem a lemondást, reménytelen kétségbeesést, hanem az élni akarást és megsokszorozott életerőt

¹⁾ A székelykereszturi unitárius főgimnázium eljárásága által folyó évi június hó 1-én rendezett felügyelő-gondnoki beiktató ünnepélyen tartott székfoglaló beszéd.

kell, hogy szívünkbe plántálják. Mint a megterhelt pálma, a terhek alatt izmosodik viharokkal is megküzdő hatalmas erővé, úgy kell nekünk a súlyos megpróbáltatások alatt felemelkedni egy olyan szellemerkölcsi magaslatra, melyen minden magyar unitárius meglátja ma, hogy mi a tennivalója és nem panaszkodik a súlyos terhek alatt, mert az egy igaz Istenben hívő szív ad neki arra erőt. A közös sors közös egységbe kell hozzon mindnyájunkat, hogy megmenthessük a százados iskolát, mert csak iskoláink menthetik meg a másfélezeréves székelyt. Én úgy érzem, hogy hitem és egyházam iránti munkára a közbizalom nem most hívott el, hanem ezelőtt 26 esztendővel kötelezett el az a meleg szeretet, mely ez iskola falai között keblére ölelte bennem félénk, remegő gyermekét. És e gyermek most a segélyre szorult édesanya felé kitarja karjait, hogy fényes nevű elődök után, nagyérdemű gondnoktársak és gondokkal borított tanárok sorában, mint leggyengébb odaálljon e kedves alma mater szolgálatára és boldog vagyok e pillanatban, hogy van alkalmam tenni valamit e drága intézetért, mely nemcsak unitárius, de a székely faj jobb jövőjéért áll itt a Küküllő partján. Meggyőződésem, hogy amint egy cél felé futnak a Nyikó, Homoród, Küküllő, Maros hullámai, a partjaikon küzdő unitárius székely sziveknek úgy kell egy nagy gondolatban, nemes elhivatásban dobbanni össze: mindent áldozni e drága édesanyáért, hogy minden nemes áldozat ezerszeres áldásban hulljon vissza reánk ez iskola nemes munkája által.

Én hálás szívvel ismerem el, hogy itt tanultam meg a faj- és hitszeretet szent köteletségét, itt nyertem azt az erős fegyvert, mely az életküzdelemben soha cserben nem hagyott és most boldogan kínálok fel itt nyert erőimet, hogy ez iskola nemes hivatásának, áldott küldetésének teljesítésében cselekvőleg részt vehessek.

Ezek után engedjék meg kifejtennem, hogy én miben látom az iskola feladatát és mit tartok munkája által megvalósítandónak.

Tisztelt Közönség! Az emberiség történelme minden kétséget kizáróan igazolja, hogy életképessége, jövője csak annak a fajnak van, mely haladásra és tudásra képes. Az emberi élet folyamatában első kellék az ismeretek terjesztése és a tudomány fejlesztése s így ez volna az iskola első feladata. És ma, mikor az emberi szellem csodás találmányai át meg átszelik a levegőöveget, ma, amikor a rádiósugarak útján a világ legelrejtettebb zugába is elküldhetjük gondolatainkat, ma a népek nagy versenyében a tudomány fegyvere kell, hogy ott csillogjon minden ember kezében, a jobb

megélhetés, a többtermelés és egy jobb jövőndő megalkotása érdekében. A tudás híd, mely jelenünket egy boldogabb jövőndővel köti össze és csak ez köti össze. A tudomány alapkövét már az ókorban lerakták és attól kezdve a fokozatos munka és törekvés emelte a mai magaslatra. A kőkorszak emberének az életlehetőségért vívott harcok fejlesztették a tudását és vezették lépésről-lépésre a tudomány mai fejlettebb korához. Ebben a fajkonzerváló munkában legelső és egyetlen fontos szerepe az iskolának van, mert hiszen az iskola hivatása ápolni, továbbfejleszteni és közkinccsé tenni a tudást, illetve a tudomány szeretetét. Egyetemes és általános tudásra van szüksége mindenkinek és az iskola minden mellétekintetek nélkül erre kell, hogy neveljen. Ha visszatekintünk szűkebb hazánk történetére, megállapíthatjuk, hogy a tudomány fátylaja mindig a jobb életlehetőségek útját világította meg. Erdély aranykora hatalmas világháború idejére esik, melynek minden szenvedését és nyomorúságát az iskola csapolta le, hogy az iskolától szerzett tudás birtokában a nép szenvedésén és nyomorúságán felül emelkedve teremtsen magának belső béke és boldog jövőndő áldott idejét. Egyházunk munkája a tudomány fejlesztésében különös súlyt helyezett mindig az egyéni és gondolatszabadság elismerésére. És mikor kezén fogva egyházunk szenvedő gyermekét, mindig az iskolához, a népek legjobb orvosához vezette, ahol az öntudatra ébredett nép szól az önfeláldozásig menő áldozatra lobbant iskolája iránt. Így emelkedtek egy öntudatra ébredt nép áldozatkészségéből ezek a mi iskoláink a jövőndő zálogául, melyek által a nép életének biztonsága, a társadalom és államok fennmaradásának lehetősége a tudás ápolásával van biztosítva, hiszen tudjuk, hogy „elvész a nép, mely tudomány nélkül való!”.

A száraz tudomány azonban csak rideg márvány lenne. Alap és keret, melyet át kell ragyognia az egy igaz Istenbe vetett diadalmas hitnek. A régi pogány világ fényes iskolái hirdetik, hogy a tudás önmagában még nem elég. Márvány holt anyaga az csupán, mely minden lehetőséget hideg kebelbe zár, de a művész ihletett lelke hoz ki belőle vagy bacháns nőket, vagy pedig gyermekeiket szívük vérével tápláló áldott madonnákat. A tudás maga csak a termő erő, melyet a hit fényes napjának kell munkára csokolnia, miként földünk csak a felülről aláhulló esőcseppek és ragyogó napsugarak hatása alatt hozza meg az elhintett magvakban meghuzódó kenyeret termő aranykalászokat. A tudomány fény, melyet éltetővé csak a hit melege képes tenni. A mi hitvallásos isko-

láinkban úgy kell összefonódnia a tudomány és a hit két iker-testvérének, hogy azt semmi el ne választhassa, hiszen az egyik a másik nélkül életet nem, de mindenesetre csak halált teremthet. A mindennapi élet nehéz terhei alatt nyögő, bár a tudás fájáról is táplált embert egyedül csak a hit képes fölfelé emelni és a teher alatt meggörnyedt vállakat a hit felfelé mutató újjai és felfelé szólító hangjai képesek felegyenesíteni.

Az iskola tehát a tudomány elhintett magvait a hit erejével kell hogy megöntözze és szem elől sohasem szabad tévesztenie, hogy minden bölcsesség kezdete az Urnak félelme. Itt, e falak között, eddig sem volt, ezután sem lehet különbség ember és ember között, itt eltűnnek a faji és társadalmi korlátok, hogy a hit által megihletett szívek közösen dobogjanak a szeretet jegyében eggyé lett emberek boldogabb jövőjeért.

De ezeknek a mi iskoláinknak nagy jelentősége, elhivatása valóban csak a népi és faji kultúra megtartásában, fejlesztésében. és minél szélesebb rétegben való szétültetésében áll.

Miként a Hargita kebléből fakadó folyók hullámaikkal öntözik termékeny az Olt, Küküllő és Maros völgyeit, melyek szeretettel ölelik keblükre a Homoród és Nyikó vizeit, úgy kell ennek a Hargita tövében épült bástyának a jelen veszedelmek között otthont nyújtani az említett vizek völgyeiben meghúzódó másfélezer év minden fájaldalmát és fényes dicsőségét hordozó magyar fajnak, a székely nemzet fiainak, hogy ebből az otthonból a faj és hit-szeretet melegével táplált tudomány áradjon szét a legeldugottabb szegény községbe is. A Csaba királyfi útját jelző tejútban ennek az iskolának kell lennie a legfényesebb csillagnak, mely az áldozatos múlt emlékeként áll itt, hogy messze jövődökre hintse innen fényét. Valamikor áldott kebelének emlékjével táplált, védett itt ez az iskola minket, a jövő gyermekeit, ma mi, a múlt gyermekei, hálás szívvel az iskola iránt, védjük ennek biztos falain belől késő unokáink boldogabb jövődjét. Valamikor itt szereztük egyen-egyen az életboldogulás szellemi eszközeit, ma egy egész faj kér és követel innen ez élethez jogot, erőt és szent reménységet!

A faji és népi kultúra évszázados küzdelmek leszűrődött eredményei. Ősi mondáinkból és regéinkből örök igaz és örök szép költői nyelven e maroknyi faj nagyrahitottsága csendül felénk. És az: ápolni az egyéni szabadság és felvilágosodás eszméjét e haza földjén, mely először fogata termő talajába e szent eszmék gyenge palántáját, hogy az a palánta már ezelőtt négyszáz esztendő-

vel a vallásszabadság klasszikus földjévé szentelje Erdélyt. Erdély megadta bölcsőjét annak a Dávid Ferencnek, ki egész a martiriumig menő önféldozással plántálta be e hazarész gyermekeinek lelkébe, hogy „a hit Isten ajándéka“ s hogy ez a megható eszme a tordai országgyűlésen törvényté válósuljon.

A Hargita keleti lejtője táplálta és növelte izmos férfivá azt a Bethlen Gábort, ki a tudományoknak csarnokot épített, a hitet közkinccsé és az itt élő népeket a szeretetben közössé tette, hogy általa megteremtse e hazarész boldog aranykorát.

Ha végig kísérem Orbán Balázst erdélyi útján, megszólalnak a kövek és beszélni kezdenek a romok a Rikától a Bekecsig, hogy hírdessék a Hargita florájának, a székely fajnak kulturális és egyetemes fejlettségét és hogy bizonyosságot tegyenek arról, hogy a székely csúfafa gyümölcsei közös kincsévé váltak az emberiségnek.

És amikor arra gondolok, hogy ennek az iskolának falai között annak fennállása óta a bérces Erdélynek minden gyermeke meleg otthonra lelt és három nyelvet beszélő fiai egy édes testvérként húzódtak meg tápláló keblén, multja büszkeséggel, jövője reménnyel tölt el. Itt külön elbánásban e haza egyetlen gyermeke sem részesült soha, mert ez az intézet nevelő eszméjét a krisztusi szeretetből építette falai közé. És ezeket a falakat ezután sem a bennük alkalmazott több-kevesebb malter, hanem az önzetlen tiszta szeretet fogja összetartani és e szeretet alapján fognak itt ezután is e haza fiai munkás, békés polgárokat, egyháznak és társadalomnak hű harcos férfiakat nevelni.

És most, nagyérdemű közönség, talán azt is meg kellene mondanom, hogy ezen megtisztelő elhivatásban én mit fogok tenni és vajjon mire vállalkoztam. Kérdést intézek mindenekelőtt önmagamhoz, vajjon olyan hivatásra vállalkoztam, melynek meg tudok-e felelni, vagy sem. Töprengő gondolataim között sokszor voltam abban a helyzetben, hogy azt mondjam: bizony gyöngye az én erőm ahhoz, hogy betöltssem helyemet azok után a nagy elődök után, akik ez iskola életében történelmi nagyságra emelkedtek. Nem ígérek és nem ígérhetek mást, mint ha azt mondom, hogy szívemet hozom ide. És az én szívembe bezárva az egész székely magyar faj minden tagját, hogy a szeretet szent láncát összeforraszson ebben a közös érzésben mindannyiunkat. Ígérem, hogy fajom és hitem fennmaradásáért küzdeni és dolgozni fogok, de egyuttal kijelentem azt is, hogy az államnak hűséges, jó alattvalója, becsületes polgára vagyok és az maradok. Ebben az eszmében akarom

nevelni gyermekeimet és a gondjaimra bizott ifjúságot, mert hasznos csak az lehet, ami az állam keretei közé beilleszkedve, becsületes fejlesztő munkát végez. Tudom, hogy addig vagyok és lehetünk mindannyian kedvesek az állam-eszmének is, míg fajunk eszméjét követve, hitet és vallást tisztelve, köteles hűségünknek eleget teszünk.

Gyöngé volna azonban az én erőm valami teremtető munkára, ha segítségemre nem volnának abban az én kedves munkatársaim. Szeretettel üdvözlöm és köszöntöm az én idősebb gondnoktársamat és kérem arra, hogy amiként eddig, legyen fáradhatatlan harcosa ez iskolának és legyen az én gyámolított is a munka nemes küzdelmében. Szeretettel köszöntöm az én tanárait és ennek az iskolának nemes tanári karát és kérem őket, hogy az eddigi szellemben vezessék tovább is ennek az iskolának hányódó hajóját. Önfeláldozó nemes munkájuk még sokáig legyen öröme hitünk és egyetemes egyházunknak és válljon becsületére székelő fajunknak.

Titeket pedig kedves ifjúság szívekre öllelek, mert bennetek látom a jövőjét ennek az iskolának, egyházunknak és a törekvő magyar társadalomnak. Kitartó munkát, szorgalmat kell tanusítanotok mindig, mert a tudás megszerzése és a megélhetésnek, boldogulásnak ezek az alapjai.

Üdvözlöm és köszöntöm hitünk, egyházunk és az itteni társadalomnak minden tagját és arra kérem, hogy az iskola iránti érdeklődésüket, áldozatkészségüket továbbra is tartsák ébren és legyenek segítségükre az áldozatot hozó nemes tantestületnek gigászi munkájában. Mert az a példás megmozdulás, mi ebben a városban ezen iskola fenntartásáért minden időben megnyilvánult, más helyen ritkán található fel. Kössön mindnyájunkat, faji, vallási és társadalmi különbözőségekre való tekintet nélkül össze a szeretet, hogy nevelhessük gyermekeinket, becsületes, igaz és istenfélő embereknek.

Kísérje Isten áldása mindnyájunk életét és áldja meg ez ősi alma matert hosszú fennmaradással, hogy a mi álmaink megvalósuljanak és tapadjon annak emlékéhez az egyetemes tudás áldásos eredménye.

Legyen boldog és fejlett az iskolát alapító és fentartó székelő nép, hogy anyagi erejét felülmúló áldozatkészséggel segíthesse iskoláját, egyházát. A roskadozó egyházi pillérek pedig megint dicső magasságba emelkedhessenek és jöjjön el az idő, mikor mindnyájan boldogok leszünk.

Dr. Fekete Gyula.

Hogyan értékeljük Jézust?

Külföldön egyre nagyobb érdeklődéssel foglalkoznak Jézus személyiségével, magának az embernek dogmáktól mentes lelki-világával, értékével és szerepével. Valósággal burjánzanak a különböző felfogású életíratok, különösen Angliában és Amerikában, de német és olasz földön is. Burjánzanak, ezt a kifejezést kell használnom, mert boldog-boldogtalan, ujságíró, politikus, hadvezér, belletrista egyaránt versengenek azon, hogy Jézusról alkotott, sokszor igen naiv véleményüket a nagy világ elé tárják. Amily elitlendőnek látszik első pillanatra az, hogy hozzánemértők megfelelő készültség nélkül írnak Jézusról — az orvosi tudomány sarlatánizmusnak nevezi azt, amikor képzettség nélküli kuruzslók avatkoznak bele a gyógyítás művészetébe —, ép oly örvendetes jelenségnek kell látnunk ezt a tömeges megnyilatkozást, ha meggondoljuk, hogy ez csak az emberiségnek Jézus iránt érzett kíváncsiságát, vágyódását, szomjúhozását bizonyítja. Ez a tény azonban még nem elég arra, hogy a Jézus-probléma aktuálitását nálunk, Erdélyben, megindokolja. Egyáltalán nem vagyok híve annak az irányzatnak, amely bizonyos dolgokat csak azért tart a mi számunkra fontosaknak és szükségeseeknek, mert nem akarja, hogy minket elmaradottaknak tartsanak a „művelt nyugaton“. A művelt nyugatnak számtalan olyan problémája van, ami nálunk nem probléma s amely a mi életünket sem jobbra, sem teljesebbé nem tudná tenni, ha mestersegesen át is ültetnők a mi talajunkba.

Aktuálisnak tartom azonban Jézussal foglalkozni két okból. Először is azért, mert hitbeli megújulásunk, — mely egyelőre ugyan csak külsőleges lithurgia-reform, papi öltözet, ezer és egy új bizottság tervezgetésében mutatkozik, de amelynek eljövételét már ezek a tapogatózó lépések is bizonyítják, — semmibe ful, ha nem tesszük középpontjává azt a fundamentumot, amely már egyszer vettett s amely a názáreti Jézus. Időszerű másodszor ez a kérdés azért is, mert azok az itt-ott elszórt vélemények, amelyek ötletszerűleg, de annál nagyobb fontoskodással sebzik a Jézusról alkotott képet szí-

veinkben, elsekélyesítik vallásos életünket s vezető nélkül hagyják a nyáját épen akkor, amikor legnagyobb szüksége lenne lelki eszményekre a Jézus személyiségén át szűrődve. Épen ez a második szempont késztetett arra, hogy Jézus személyiségének értékéről néhány gondolatot tárjak a Keresztény Magvető olvasói elé.

Nálunk jelenleg háromféleképen értékelik Jézust. Vannak, akik valami alig megérthető homályban tévelyegnek a maguk egész unitáriusságát illetőleg. Nemcsak világiak, papok is. Akik nyíltan prédikálják, hogy Jézus igenis testileg is feltámadott, hogy ő Istennek egyszülött fia, aki fogantaték Szentlélektől, születék Szűz Máriától, száll alá poklokra, stb. Sajnos, igen sok, vidékről jött hittan-tanítványomnak újra kell tanítanom a hiszekegyet ezek miatt a nem unitárius kifejezések miatt.

A dogmák eme Krisztusa (mennyien használják ezt a szót, akik azt sem tudják, hogy különbség van Jézus és Krisztus között!) bizonyos visszahatást szült aztán műveltebb és képzetesebb teológusaink között, akik a történelmi iskola álláspontján állva, nem voltak hajlandók elfogadni magukénak ezt az Isten-embert. Ám, mint minden visszahatás, ez is túllőtt kissé a célon. Lassanként leszedtek Jézusról mindent, ami személyiségét csillogóvá, magasztossá tette volna. Az elméleti okoskodások mellett kétségtelenül az a kissé túl racionális szempont is vezette ezeket az iconoclastákat, hogy — hitük szerint — csak úgy érthetjük meg Jézust, ha minél közelebb hozzuk őt magunkhoz. Úgy gondolkoztak, mint Sheridan, ez a szellemes, de kissé különc angol államférfi és viveur. Egyszer borközi állapotban hazafelé tartott, amikor az árokból egyik teljesen elázott barátja megszólította s kérte, hogy segítse őt fel. „Sajnos, — mondá Sheridan — magam sem vagyok elég erős ahoz, hogy téged felsegítsek, de hogy szimpáthiám kimutassam irányodban, inkább én is oda fekszem melléd.“ S úgy cselekedék. Valami hasonlót kívánnának a mi ultraracionális barátaink is Jézustól s ezért őt lassanként leszállították — elméletben — maguk mellé, megtették egyszerű tanítónak, eredetiségnélküli álmodozónak, megfáradt vándornak, egyszerűval valami olyan százszázalékos filiszternek, akit a tanítványai első nap feltétlenül faképnél hagytak volna s akit a főpapok és írástudók legfeljebb kinevetésre méltónak ítélnék, ha egyáltalán törődnek is vele. És még csodálkoztak ráadásul ezek a racionalisták, hogy ez a szürke, unalmas alak senkinek sem kell. Hogy a templomok lassanként kiürülnek. Hogy senkinek eszébe sem jut komolyan venni ezt a lehetetlen lényt, akiről pedig ők azt hirdették, hogy emberi és igaz.

Ezzel a tendenciával homlokegyenest ellenkeznek az igazi unitárius nagyok tanításai. Az unitárius Emerson, Amerikának mindmáig legnagyobb filozófusa, ezeket mondja: Hitch your wagon to a star! (Kösd egy csillaghoz az életed szekerét!) Tévedés azt hinni, hogy ideáljainkat kell leszállítanunk ahhoz, hogy elérhessük és követhessük azokat! Ellenkezőleg! Magunkat kell fölemelnünk ideáljainkhoz! Csak a gyávák, szürkék és lelki szegények választanak maguknak alantas ideálokat. A bátrak, a látók, a lelki gazdagok magasan álló ideálokat akarnak elérni s küzdelmeik között nemesedik meg lelkük is. Maga Jézus is ezt tanácsolta az emberiségnek: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes!” A lehető legnagyobbhoz, Istenhez kell ideáljainkat fűzni s nem gyarló, mulandó, bár könnyen elérhető földi célokhoz.

Ez elgondolás szerint tehát Jézus ragyogó személyiségéről nem szabad leszednünk az igazi nagyság csillogását, nem szabad őt szürke tanítómesternek festeni csak azért, hogy így könnyebb legyen őt követnünk! E harmadik értékelés jogosultságát az alábbiak kívánják alátámasztani.

* * *

Az újkor gondolatvilágában három fázisát különböztethetjük meg Jézus értékelésének. 1. A spekulatív ideák Krisztusa. 2. A tapasztalati élmény Krisztusa. 3. A történelem Jézusa. A spekulatív ideák Krisztusának kialakításában nem kisebb ember, mint Kant, tette meg az első lépést. Kant (1724—1804.) helye a filozófiában eléggé tisztázottan és teljes elismeréssel áll előttünk. Vallási téren végzett munkálkodása azonban még kellően értékelve nem volt. Hume „felébresztette őt dogmatikus szenderéből“ de csak filozófiai értelemben. A vallás terén megmaradt ő is dogmatikusnak az előző század felfogása szerint. Nem a történelmi, hanem a spekulatív módszer szerint közeledett a vallásos problémákhoz. A személyes vallás fogalmáról nem tudott többet, mint korának átlagműveltségű polgárai. A vallásos élmény ismeretlen volt előtte, csak spekulatív, erkölcsi értékeket tudott meglátni mindabból, amit kereszténységnek nevezünk. Ennek következtében Jézust, mint az erkölcsi ideált állította az emberiség elé. (Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft, 1793) Benne megismerésülve láthatjuk az erkölcsi ideált, amelyet követnünk kell, ha üdvözülni akarunk. Kantnak ez a Jézusról alkotott értékelése élénk, bár nem sok mélységgel telített ellenkezést váltott ki; Hamann, Herder, és Jacobi megpróbálták kihangsúlyozni a vallásos élmény szükségességét Jézus értékelésénél.

Kant után Fichte, Schelling és Hegel tovább fejlesztették a spekulatív ideák Krisztusát. Fichte (1762—1814) szerint Jézus volt az első, aki Isten akaratát legteljesebb mértékben megismerte és azt megvalósítani is próbálta. Ez a megismerés azonban nem a spekuláció, vagy a hagyományok révén ért el hozzá, mint ahogyan történik az velünk manapság, hanem közvetlenül. Azt lehet mondani, hogy Isten megtestesítette magát, jobban mondva, akaratát Jézusban. A személyiség végtelen fontosságát tovább kiemelte és Jézusban megmagyarázta Schelling (1775—1854). Isten megtestesítette magát Jézusban, nem múltóan, hanem maradandóan, ezzel Jézus személyiségét az Ő szent akarata örökös képviselőjévé emelve fel. Ezt az egész gondolat-templomot betetőzte Hegel (1770—1831) az ő abszolút idealizmusával. Hosszadalmas lenne leírni, amint Hegel, kiindulva az ideából (Idee), megmagyarázza, hogy a véges világ nem valami Istenen kívül álló dolog, hanem Isten öntudatának egyik momentuma s hogy a vallásban, mint színházban, találkozunk a véges a végtelennel. Ebből érthető meg, hogy „megjelent Krisztus, egy ember, aki Isten és Isten, aki ember“. Istennek Jézusban való megtestesüléséből tudta meg az ember, hogy „Istennek örökké való és lényeges tulajdonsága emberré lenni, hogy Isten igazi létezése az emberiségben, illetve a vallásos életben nyilvánul meg s hogy az ember lényegileg egy az Istennel“. (Phil. of Religion. Angol ford. 336. old.)

A tapasztalat Krisztusa Schleiermacher (1768—1834) teológiájában nyer kifejezést. Amint Kant örökölte a lutheránus reformáció sziklaszerű ismeretét és megtestesítette azt a kategorikus imperatívuszban, ép úgy egyenes örököse Schleiermacher a lutheri reformáció vallásos buzgóságának, melyet az ő „függőségi érzés“-ében, Isten megtapasztalásában rögzít meg. Kant úgy írja le a vallást, hogy az a mi Istennel szemben fennálló köteleltségeinknek a felismerése. Schleiermacher merészebb s azt mondja, hogy a vallás nem egyéb, mint az az érzés, mely szerint mi Istentől függünk teljesen, minden oldalról. A Herrnhuti testvérek között nyert és saját lelkének igazi lényegével fokozott természetes áhitat Schleiermachert közelebb hozza Schellinghez, mint Kanthoz, mert e sokat emlegetett köteleltség forrásául valami sokkal nagyobb és mélyebbet hirdet, mint amilyenről Kantnak csak fogalma is lett volna. Ez a valami nagyobb és mélyebb: a hit, „hűség önmagadhoz és Istenhez“, amint Schelling mondotta, „bizalom és megnyugvás az isteniben“, amint Schleiermacher elfogadta. Ennek a

hitnek az érzete az a tapasztalat, amelyre ő rendszerét alapítja. (Reden über die Religion.) Ezekon az alapokon építi fel Jézusról alkotott magyarázatát is. (Reden és Der Christl. Glaube.) Schleiermacher számára nincs vallás, csak vallások vannak. E vallások történelmi összefüggéseit nem ismeri. Minden új vallás a világegyetem egy-egy új intuicióján épül fel. Jézusnak is volt egy ilyen intuiciója. A kereszténység eszméje az ötödik Rede szerint ez: a véges összeomlása az Istentől való elszakadás következtében, megszüntetett. Összeomlás és megváltás ettől az összeomlástól, ezek az alapvető elemek. Jézus felismerte mindenben az isteni elemet. Ez főerdeme, nem jelleme vagy egyéb tulajdonsága. Felismerte, hogy a végesnek, a bűnösnek, az ideigvalónak szüksége van a végtelenre, tisztára, örökkévalóra s azokat el is érheti, mert a mindenütt jelenvaló isteni erő megváltását elküldi hozzá. „Isten ismeretének ez a különösen nagymértékű tudatossága és ennek kapcsán az a hatalom, amely az emberek számára őt tanítóvá, vezetővé, közvetítővé tette, képezik az ő (Jézus) isteniségének forrásait“. Jézus isteni volt, de nem volt Isten; csodálatos születése vagy testi feltámadása ép úgy, mint teremtés előttiisége a mythos birodalmába tartozó elképzelések csupán. Istenisége, mint fennebb is említve volt, az ő Istenről nyert tudása és e tudásnak személyében való megnyilatkozása eredőiből tevődik össze.

Schleiermacher eme értékelése olyan jelentőséggel bír a teológia mezején, mint Kant rendszere a filozófiában. Számptalan tanítvány, követő magyarázatai, sőt módosításai után is, lényegében ma is ezeken az alapokon nyugszik a teológiai tudomány. Igen érdekes volna végig kísérni Schleiermacher rendszerének továbbfejlesztését Rothe (1799—1867) és Ritschl (1822—1889) tanításaiban, majd Ritschl hatását Coleridge, Erskine és Mathew Arnold munkásságában, erre azonban — sajnos — jelenleg sem terünk, sem időnk.

A történelmi Jézus. A humanizmus felszabadította az emberiséget a középkor dogmatikus jármából, amelynek következtében ismét, vagy igazabban szólva: végre, foglalkozni kezdettek a Bibliával. (Erasmus Rotterdamus, Reuchlin.) Amikor pedig a protestantizmus a hívek kezébe adta a Szentkönyvet, már nem késhetett sokáig annak a mozgalomnak a megszületése, amelyet mindmáig így nevez a teológia: Biblia-kritika. Az Ó- és Újtestamentum könyveinek, szerzőinek, szövegének történelmi és irodalmi buvárolása. Ugy is mondhatnók, hogy a tudományos kutatás módszerének (megfigyelés, hipotézis, indukció) alkalmazása a Biblia ismerteté-

sénél. Maga a módszer garantálta már az eredményt, amely Jézus embervoltának fölismerésében és hangsúlyozásában, viszont magasabb összeköttetések, élmények, intuícióknak, ha nem is épen megtagadásában, de elhanyagolásában csúcsosodott ki. D. F. Strauss (1808—1874) indította meg ezt a mozgalmat, jobban mondva ő foglalta először össze a Biblia-kritika első eredményeit *Leben Jesu* c. munkájában. Utána F. C. Baur (1792—1860) és a tübingai iskola, majd E. Renan (1823—1892) fejlesztették tovább a történelmi Jézus ideáját. Nem akarok sok időt eltölteni e történelmi értékelés ismertetésével, hiszen mi, unitáriusok, az utolsó három évtizedben alig tettünk egyebet, mint hogy ennek a történelmi iskolának az érveit ismételtgettük unos-untalan. A történelmi Jézus értékelése igen fontos és igen hasznos volt s az ma is. Senki sem kicsinyelheti le azokat az áldásos eredményeket, amelyeket ez az irány, ha nem is annyira a hívő léleknek, de mindenesetre az Új-testamentum tudományainak hozott. Kár lenne azonban, ha mi, erdélyi unitáriusok, itt megállanánk és nem ismernénk el a modern teológia megállapítását, hogy ez a történelmi iskola, ép úgy, mint a „történelmi Jézus“ ideája, nem teljes. Hiányzik a belülről való értékelés. A lélek ismeretlen, vagy legalább is a történelmi iskola számára alig ismert tehetségei azok, amelyek az igazi nagyságot, az igazi vallásos személyiséget teszik. Ez a megállapítás önként kijelöli az utat, amelyen haladnunk kell, ha Jézus értékének teljeségére törekszünk. Ez az út a lélektani iskolához vezet. A világháború után megjelent munkákban már majdnem mindenütt ezt a tendenciát látjuk. Csakhogy egyelőre még primitív formában. G. Papini, *La Storia di Cristo* (Firenze, 1922) c. munkájában és a spanyol G. Miro (az angol fordítás szerint:) *Figures of the Passion of Our Lord* (1924) c. életrajzában a katolikus egyház hagyományos, középkori Krisztusát kutatják lélektani módszerek szerint, de inkább csak esztétikus és szépirodalmi, mint tudományos eredményekkel. V. G. Simkhovitch: *Toward the Understanding of Jesus* (New-York, 1921) valami Tolsztoj elképzelése szerinti paciistát fedez fel Jézusban, kinek halálát is antimilitarizmusa okozta. Bruce Barton: *The Man Nobody knows* (New-York, 1925) Jézusban sok olyan lelki tulajdonságot vél fölfedezni, amelyek őt valami modern üzletemberhez tennék hasonlónak. (Ismertettem a *Keresztény Magvető* 1927. évfolyamának 1. számában.) Mary Rustin pedig *A Small Town Man* (New-York, 1925) című könyvében Jézusnak a misztikusokra emlékeztető lelki vonásait tárja elénk.

Mind e munkák sejtetik már azt az irányt, amelyben haladnunk kell, ha Jézust meg akarjuk érteni, de sajnálatosan elhanyagolják a mult kutatásainak eredményeit fölhasználni. Pedig ez a lélektani iskola, amelynek szükségességét hangsúlyoztam, csak úgy fog eredményeket elérni, ha a fönnebb vázolt értékelési formáknak, a spekuláció, az élmény és a történelem iskoláinak eredményeit felhasználja.

* * *

Hát vajjon a mi unitárius nagyjaink hogyan értékelték Jézust? Dávid Ferenc, Szentábrahámi Mihály és Ferencz József egyaránt megegyeztek abban, hogy bár Jézus ember volt, de Isten küldötte volt, akinek a szent lélek a legnagyobb mértékben adatott minden próféták között, aki egyedül vezethet minket Istenhez s aki egyházunknak lelki fejedelme. Érdekes, hogy különösen Dávid Ferencnek Jézus személyisége iránt érzett nagy tisztelete milyen kevésbé ismert közöttünk. Érdemes volna ezzel a kérdéssel külön is foglalkozni, nehogy úgy jelenjen meg utódaink előtt egyházunk alapítója, mint aki mindig csak tagad, bírál, de élő hitet nem ad.

Addig is azonban, amíg Dávid Ferenc Jézusról alkotott fel fogásának nemcsak negatív, hanem pozitív oldalait is kellőleg kidomboríthatnók, álljon itt három rövid idézet a Rövid Magyarázat utolsó részéből. „Mert az törvinnecc vege az Christus, és az törvin a következő dolgoknak arnieka, az Christus kedig alattja“. Továbbá „ennecc (Jézusnak) kivüle es ennelkül senki kedves nem lehet az atia Istennek: nem is vagyon a menetele ü hozzája.“ Végül pedig: „Penitentiat es az Atia Istenhez való megeterest, es az Christusban valo hitet predicalia nekünk az iras.“

Szentábrahámi oly nagy mértékben értékelte Jézus személyiségét, hogy ilyen idézeteket is vehetünk tőle: „A Krisztuséhoz hasonló, vagy annál kitünőbb *fiuság* nincs, mert Isten ugy senkit sem teremtett, mint őt. Mások tágabb értelemben mondatnak az Isten fiainak.“ S Jézusról általában így beszél: „Az Ur Krisztus mennyei király“. Számítsuk le ezekből a kitételekből az országos törvény által (1638 Comp. Deesiana) reánk kényszerített elemeket s a maradék tisztán fogja mutatni Szentábrahámi mélységes hódolatát Jézus csodálatos személyisége iránt.

Külföldi nagyjaink értékeléseiből ime néhány idézet. W. E. Channing (Amerika, 1780—1842): „Jézus nagysága ebben áll: érezte, mint rajta kívül senki, az emberiséggel való közösségét és

hogy mindenkiben van legalább egy szikra abból a szellemi és halhatatlan lángból, amely az ő lelkét betöltötte. Amikor érzem, hogy ő azért jött, hogy közösségbe hozzon engem azzal, ami az ő lelkében a legfenségesebb, legtisztább, legboldogabb — akkor szeretni tudom őt, amint senki mást nem szeretek, kivéve Azt, aki egyaránt Atyja Jézusnak és minden kereszténynek.“

Theodore Parker (Amerika, 1810—1860). Voltak bölcs és jó embereink azóta is; de az a Galileabeli ifjú ezer évekkel járt a világ előtt, annyi volt benne az isteni. Benne az isteni és az emberi találkozott és összeölelkezett s egy isteni élet született ebből. Mérd őt a világ legjobb fiaihoz — milyen szegényesek lesznek mellette! Hasonlítsd őt össze az emberek legnagyobbjaival — milyen kicsinyeknek fognak látszani! Emeljétek őt olyan magasra, amely magasra emberi megértés csak emelheti; és még mindig nagyobb lesz ő annál! És mégis nem volt-e ő a mi testvérünk? Ember fia, mint mi, Isten fia, mint magunk? Kiválósága nem földi kiválóság-e? De benne, mint egy tükörben, megláthatjuk Istennek képmását, amellyé nekünk is átváltozni feladatunk. Ha így nézzük, milyen gyönyörűsége a Jézus élete! A legdicsebb kinyilatkoztatás, a „lehet“ minden ember számára, ha nem is most — talán holnap!“

R. W. Emerson (Amerika, 1803—1882) „Jézus a próféták igazi fajához tartozott. Nyitott szemmel látta a lélek rejtelmét. Látta, hogy Isten megtestesíti magát az emberekben és állandóan birtokába veszi a világot. Jézus mindig belülről beszél, oly mértékben, amely minden mást felülmul. Ebben van a csoda. Még mielőtt tudnám, már hiszem, hogy ennek így kell lennie. Ilyen tanítókra várt és vár mindig a világ!“

James Martineau (Anglia, 1805—1900). Ami Jézus személyiségének egyedülálló nagyságát adja, az ennek az „Istenben való élet“-nek az egyetlensége. Egy szenvedő világnak ő adta vissza érintkezését az egyetlen Jóval. Felismervén Istennel való fiúi viszonyunkat, ezáltal megdicsőítette a mi függő, engedelmes, fájdalmas életünket. A fájdalmak embere a *mi* személyes példánk, az Isten fia a *mi* szellemi ideálunk, kinek harmonikus és felséges lelkében, mely az igazságosságban hajthatatlan, a kegyelemben gyöngéd és a tisztaságban folt nélküli, az isteni szentség egy viszképe adatott nekünk, hogy feleljen lelkünk kérdéseire.“

Az egész unitárius világ jelenleg élő két legnagyobb teológusa Joseph H. Crooker és F. G. Peabody ugyancsak Jézus személyiségének felmagasztalt ideálját hirdetik műveikben. (J. H. Croo-

ker: The Supremacy of Jesus. Boston 1904 és F. G. Peabody több munkájában, pl. Jesus Christ and the Social Question. 1900., mely már több kiadást ért el és kilenc nyelvre van lefordítva).

Fentiekből tisztán látszik, hogy hol van az a koordinata rendszer, amelyen Jézust értékelnünk kell. A dogmák Jézusát mi nem értékelhetjük, nemcsak azért, mert a dogmák előállításának mikéntje és magának ennek a legracionálisabb folyamatnak a mibenléte nem képes velünk azokat elhíttetni, hanem főképen azért, mert a dogmák nem engedik meg, hogy belülről közelítsünk Jézus személyiségéhez. A külsőleges, mesterkéltn fény, amelyet metaphisikai metszésekkel Jézus személyiségére loptak, csak csillog, de nem melegít. Viszont a modern kor legnagyobb szellemtörténeti alakjainak véleményeiből láttuk azt is, hogy Jézus emberi értékének, személyiségének lealacsonyítását ők sem hasznosnak, sem igazságosnak nem tartják. Jézus értéke mindeniknél a maximumán áll, akár mint erkölcsi ideál, akár mint az élmény Isten és ember között működő próféta, akár mint a történelmi nagyságok legkiválóbbika. Az ember Jézust kell tehát értékelnünk, de mindazzal a fénnel és vonzóerővel együtt, amely minden személyiségnek, nagy embernek tulajdonsága. A zseni mindig más volt, *több* volt mint a hétköznapi emberek. És a hétköznapi emberek hiába akarják őket maguk mellé huzni a porba, azt állítgatva, hogy a zsenik sem különbek, mint ők. Legfeljebb úgy járnak, mint az osztrák generálisok jártak Napoleonnal. A stratégia törvényei szerint bebizonyították egymás és a világ előtt, hogy itt és itt, ekkor és ekkor Napoleon nem győzhet semmiképen. És mindig kikaptak Napoleontól. Így járhatnak Jézus személyiségének elszűrítői is. Csakhogy, aki ebben a csatában kikap, az a jelen esetben maga a keresztény vallás lehet. Vigyáznunk kell tehát, hogy hitbeli megújulásunk küszöbén hogyan értékeljük Jézust.

Szent-Iványi Sándor.

Az evangéliumok nőalakjai.¹⁾

Irta: J. Haller, freudenstadti dékán. — Második kiadás.

Különös érdeklődésre tarthat igényt az a törekvés, hogy magunknak áttekintést szerezzünk a négy evangélium nőalakjairól. Igaz, hogy nő az evangéliumok egyetlen részében sem játszik főszerepet s csak kevés az olyan nagyobb fejezet is, ahol asszonyok különösen előtérbe lépnek. Az evangéliumoknak egy nőszemélyéről sem tudunk annyit, mint Pál vagy Péter apostolról, még a legtöbbet tudunk meg Jézus anyjáról. És mégis az evangéliumokban előadott anyag elegendő arra, hogy abból sokfélét magtanuljunk. Számos nő lép itt előnkbe, részben megnevezve, részben nevük említése nélkül.

Már az a körülmény, hogy Jézus nem ritkán foglalatoskodott nőkkel, bizonyítja a nőnek a kereszténységben való nagybecsülését, ellentétben a régi és új idők népeinél elterjedt elnyomással s a nők lenézésével. Bár az evangéliumokban a férfiak előtérben állanak, a nők azért egyáltalán nem másodrendű lények, hanem, mint a férfiak, éppen úgy ők is, elhivottak a hitre és üdvösségre.

Az evangéliumok nőalakjai között megkülönböztethetünk:

1. olyan nőket, akikkel *Keresztelő János* élettörténetében találkozunk,
2. több csoportját azon nőknek, akik *Jézus* életében szerepelnek,
3. nőket, akikről *ezenkívül* történik említés.

¹⁾ Most, amikor a hit és vallásos buzgóság élesztgetését szükségesnek ítéljük, elsőrangú érdekünk az evangéliumok olvasására fordítani az emberek figyelmét. A mai időben, amikor a föld minden részén találunk olyan embercsoportot, amelyik a vallás ellen támadást intéz, jó lelkeket a szeretet evangéliumának üde forrásához vezetni. Látva, hogy mennyire előtérbe került napjainkban a nőkérdés minden vonalon, érdekesnek ígérkezik Jézus életét e problémával kapcsolatosan látni magunk előtt. Ezek készítettek az itt következő egyszerű, de komoly vallásossággal és szabadelvű felfogással megírt munkácska lefordítására. *Fordító.*

Első csoport.

Nők Keresztelő Jánossal kapcsolatban.

Keresztelő János életpályájának kezdetén és végén találunk nőalakokat: kezdetén Erzsébetet, végén Herodias leányával együtt; egyik életet adott neki, a másik pedig életét vette el.

1. *Erzsébetet* az újszövetségnek csak egy része nevezi meg. (Lukács 1.) Ugyanazt a nevet viseli, mint őse, Eliseba, Áron felesége. (2. Mózes 6, 23.) A név jelentése: az én Istenem eskütétel; Isten az, akinek fogadalmat teszek; akit én vallok. Származása szerint a papi nemzetséghez tartozott. Papi férjével Judeában lakott, valószínűleg Juttában, a Hebrontól¹⁾ délre két óra járásnyira fekvő ősi papi városban. Erzsébet, előhaladott kora ellenére, János születéséig gyermektelen volt. Máriával, Jézus anyjával rokonságban állt (1, 36 „rokonod“) és a korkülönbség ellenére is, annyira meghítt, bensőséges viszonyban élt vele, hogy az asszonyi szívek legmagasztosabb dolgairól is nyilatkozhattak egymásnak és egymás közt. E külső körülmények mellett megismerjük e két nő feddhetetlenségét (1, 6), ami azt mutatja, hogy Jézus idejében is éltek derék, nemes papi családok és látjuk a fiú nevének megválasztásánál Isten iránti engedelmségben gyökerező határozottságukat. (1, 60, stb.) Derék anyja! Természetesnek találjuk azért való fáradozását, hogy az ajándékképpen nyert fiut magasztos feladatának megfelelően igyekszik nevelni. Hogy azonban nyilvános fellépését megérte volna, az nem valószínű.

2. Egészen más nőkkel találkozunk *Keresztelő János* életének végén, ezek: Herodias és leánya, Salome. Herodias leánya volt Aristobulus királynak és unokája annak a Nagy Herodes királynak, aki Jézus születésekor élt. Herodias először nagybátyja, Fülöp, itureai negyedes fejedelem vette feleségül; azután másik nagybátyja, Herodes Antipas; utóbbi elidegenítette saját fivéréétől, első feleségét pedig elüldözte, hogy elvehesse Herodias. Salome, akinek nevét az újtestamentum nem említi, anyjának Fülöppel való házasságából származott. Herodias adta az alkalmat *Keresztelő János* elfogatására, mivel a próféta férjét, Herodest házasságtörés miatt ostromozta. Bizonyára már akkor felesége tanácsa szerint járt el Herodes.

¹⁾ Valószínűleg Lukács 1. r. 39. v. eredeti értelme ez: Sietve ment a hegységbe, Jutta városába. Ezt a várost már Józsué 15. r. 55. v. és 21., 16. említi.

Herodias teljes gyűlölettel fordult az igazság és jog e megfélemlíthetetlen védelmezője ellen, üldözte és már régen meg akarta öletni, csak tervét még eddig nem valósíthatta meg. (Márk 6, 19.) Királyi férjének névnapja alkalmával kínálkozott erre az alkalom, amit aztán örömmel használt fel; ő indította arra leányát, hogy Keresztelő János fejét követelje. Salome pedig, aki már előzőleg leleplezte magát illetlen táncával, elég aljas és kegyetlen volt ahhoz, hogy véres követelését a királynak előtárja s azután sajátkezüleg vigye anyjához a próféta vértől csepegő fejét. (Máté 14, 1 stb., Márk 6, 14 stb., Lukács 9, 7 stb.)

Herodiás példát nyújt arra, hogy mennyire sülyedhet egy nő, mennyire vérszomjas és bosszuvágyó lehet egy asszony; a lelkületnek milyen keménysége és durvasága fordulhat elő néha a gyöngébb nemnél is. „A nők hiénákká lesznek.“ Látható, miként fordulhat elő házasságtörés és gyilkosság magas fejedelmi körökben; a társadalmi előkelőség az érzületnek minő elvetemültségével, a jellemnek mily borzalmas alásülyedésével lehet összekötve. Végül azt is mutatja ez az eset, hogy egy rossz asszony minő végzetes befolyást gyakorolhat úgy férjére, mint leányára. Salome pedig példát szolgált arra, hogy fejedelmi udvarnál, ahol különben annyit adnak a „jó erkölcsre és formákra“, az erkölcsösség és illem törvényeinek micsoda durva ellentétét találhatjuk s mennyire gyenge jelleművé és romlottá válhatik a fejedelem leánya.

Mekkora ellentét Keresztelő János életében: kezdetén a komoly papi családból származó vallásos lelkű anya, végén királyi családból való ördögi asszony; Erzsébetnek vallásos buzgóságából fakadó határozottsága, Herodiásnak bünözéséből eredő makacssága.

3. Hogy Keresztelő János nyilvános tevékenysége idején nőkkel foglalatосkodott-e, nem tudnók, ha Jézus e mondása (Máté 21, 32) nem maradt volna fenn: „vámszedők és parázna nők . . . hittek néki.“ János nemcsak katonák, vámszedők, farizeusok, meg királyi személyek, hanem elesett nők részére is áldott, komoly megtérést prédikált. János nőtanítványairól sehol sem esik szó. Ez bizonyára fellépésének nyers és különös sajátosságával függ össze, ami kétségtelenül kevésbé lehetett vonzó női kedélyek számára, mint Jézus népszerű modora.

Második csoport.

Jézus nőrokonai.

Ha azon számos nőszemélyt tekintjük, akikkel Jézus érintkezésben állott, elsősorban *rokonaira* esik figyelmünk.

1. Egy asszonyról sem esik szó oly gyakran az Újszövetségben, mint *Jézus anyjáról, Máriáról*. E széles világon nincs asszony, akinek nevét annyi ember venné ajakára s akit a keresztény egyházban annyira tiszteltek volna, mint őt és egyetlen nevet sem adtak gyakrabban leánynak a keresztény világban, mint az övét. Annál inkább szükséges az újtestamentumnak Máriáról szóló tudósításait elmélyedéssel vizsgálnunk.

A Mária *név* bármely más asszonynévnél gyakrabban fordul elő az újtestamentumban. Jézus anyján kívül nem kevesebb, mint öt Máriát ismerünk: Mária, Kleophas felesége, Mária Magdaléna, Bethaniai Mária, Mária, János (Márk) anyja (Ap. cs. 12, 12) és Róma-beli Mária (Rom. 16, 6). Újtestamentumi kéziratok a Mária nevet gyakran Mariam alakjában is használják s ez ugyanaz, mint az ótestamentumi Mirjam, miként Mózes és Áron leánytestvérét is nevezték. Keserőséget, szomorúságot jelent.

Máriának a katolikusoknál található tulértékelésével szemben inkább az a fontos, hogy megállapítsuk, mely újszövetségi *iratokban* fordul elő neve. A levelekben egyáltalán nincs említve, az Apostolok cselekedeteiben csupán egy ízben (1, 14). Az evangéliumokban sem mindig megnevezve fordul elő: így Máté evangéliumának négy (1., 2., 12., 13.), Márk két (3., 6.), Lukács három (1., 2., 8.) és János három (2., 6., 19.) részében. Az evangéliumok 89 részéből csak 12 nevezi meg Jézus anyját. János evangéliuma egyáltalán nem említi Mária néven, Márk csupán egyszer (6, 3). Jézus kínszenvedései során János egy alkalommal említi, a feltámadás történetében pedig egyik evangélista sem. Mindenesetre Mária az egyetlen asszony, akit mind a négy evangélium s még egy másik újszövetségi irat is megemlít.

Származásáról az Újszövetség nem ad felvilágosítást, nem közli atyja nevét, sem állását, sem pedig Izrael azon törzsét, amelyikből eredt. Némelyek úgy vélik, hogy Mária a Lévi törzsből származott, mivel a papi nemzetséghez tartozó Erzsébet rokonaként szerepel (Luk. 1, 36), azonban ez a bizonyíték nem elegendő. Mások úgy vélekednek, hogy a Juda törzsének szülötte, Dávid leszármazottja; minthogy csak ezen feltételezés alapján lehet Jézust

„test szerint“ Dávid fiának mondani (Róm. 1, 3); erre nézve nem elegendő Józsefnek Dávidtól való származása, mit Máté és Lukács nemzetségtáblázatukban kimutatnak. E feltevés valószínűnek látszik, bár nem kétséget kizáróan bizonyos.

Családi körülményeiről hasonlóképen keveset tudunk meg. Minthogy férjéről, Józsefről utoljára a tizenkét éves Jézus jeruzsálemi történetével kapcsolatosan kapunk tudósítást (Luk. 2, 41 s folyt.), joggal hihetjük, hogy Jézus nyilvános fellépése előtt, tehát az ő 12. és 30. életéve között férje már elhalt s így Mária meglehetősen korán jutott özvegységre.¹⁾ A keresztre feszített Jézusnak anyjáról való gondoskodása nem volna érthető, ha József már korábban nem halt volna meg. Hogy Máriának több gyermeke volt, már Jézus születésének történetéből is kitetszik, ahol ezt találjuk: szülé az ő első szülött fiát (Máté 1, 25, Luk. 2, 7) — mi különben is eléggé bizonyítható a katolikus hagyományokkal ellentétben. Máté Jézusnak négy fiutestvérét említi (13, 55): Jakab, Józse, Simon, Judás. Márk (3, 31), Lukács (8, 19), János (7, 5) s az Apostolok cselekedetei (1, 14) szintén beszélnek Jézus testvéreiről: a jeruzsálemi gyülekezetben később Jakab igen tekintélyes vezető volt. Máté és Márk Jézus leánytestvéreiről is tesznek említést. Így Máriának tekintélyes számú gyermeket kellett gondoznia.

Mária *életétörténetéből* azt a fejezetet ismerjük leginkább, amelyikbe Jézus születése és ifjúkora is beletartozik. Nem szükséges az elbeszélés részleteibe belefognunk, miután azok amugy is eléggé ismertek. Máté elbeszéli Jézus fogantatását, a bölcsek érkezését, az Egyiptomba menekülést s aztán a Názáretbe való költözést; Lukács előadja Jézus születésének megjelentését, Máriának Erzsébetnél tett látogatását és az ő dicsőítő énekét, Jézus Bethlehemben történt születését, a templomban való bemutatását s Názáretbe térésüket. Egészen homályban marad Máriának Jézus halála utáni életsorsa, úgyszintén életének vége. Jézusnak ama tanítványa vette őt magához, akit Jézus szeret vala (Ján. 19, 27); Jézus feltámadása után pedig a tanítványok jeruzsálemi gyülekezetében tartózkodott (Ap. csel. 1, 14); ezek azon legutóbbi események, amikről a Szentírás tudósít bennünket. Amit a katolikus egyház tud még későbbi tetteiről és menybemeneteléről, az már tiszta legenda s minden hitelességet nélkülöz.

¹⁾ Máté 13, 55, Luk. 4, 22, Ján. 6, 42-ből nem következik, hogy József még élt.

Minél kevesebb az, amit Mária külső életkörülményeiről tudunk, annál fontosabb az, amit *Jézushoz való viszonyáról* ismerünk.

E szó: Jézus *anyja*, már magában foglalja a feleletet. Nem véletlen, hogy úgy Máté, mint Lukács evangélista meglehetősen részletesen adják elő Jézus születését és az azt megelőző eseményeket s hogy éppen ezen elbeszélésekben többször fordul elő Mária neve és személye, mint az evangéliumok bármely más fejezetében, mivel ő Isten kiválasztása folytán a Messiásnak, Isten fiának, az Idvezítőnek adott életet, ezért volt és lesz ő „áldott az asszonyok között“ (Luk. 1, 42). Ez volt szerencséje és gyönyörűsége, ez volt az ő kiváltsága minden idők asszonyaival szemben e világon. Természetesen erre a feladatra csak nemes, tiszta és Istenben bízó asszony lehetett elhiva. Az a dicsőítő beszéd, amit egy asszony Jézus anyjához intézett, teljesen jogosult. (Luk. 11, 27). És mégis éppen a születés történetében ismételtén kifejezésre jut, hogy Jézus és nem Mária a főszemély. Jellemző, hogy Máté igen gyakran használja e kifejezést: a gyermek és anyja; a gyermeket mindig anyja előtt említi (2, 11, 13, 14, 20, 21). Máté nem Mária történetét, hanem Jézusét akarja előadni.

Az elbeszélés további során, ahol Mária szerepel, egészen világosan láthatjuk, miként utasítja vissza Jézus Máriának azon igyekeztét, hogy neki hivatása teljesítése közben utasításokat adjon; Jézus megőrzi teljes *önállóságát*. Mária az Idvezítő természetes anyja s nincs szerepe az ő megváltói munkájában.

Ennek előjátékát már abban a történetben felfedezhetjük, mikor a 12 éves Jézus a jeruzsálemi templomban megjelenik. Mária szemrehányásként mondja gyermekének: „Miért cselekedted ezt velünk?“ Jézus azonban ezt nem fogadja el; a szándékolt rendutasítás nem juthat érvényre; anyjával szemben nincs egyetlen mentegetőző szava. Ő tudta, hogy neki az atya szentélyében *kell*t maradnia; ebben anyja nem tartóztathatta fel (Luk. 2, 48 folyt.). Hogy azonban Jézus egyébként anyja iránt a köteles tisztelettel viselkedett, közvetlen ezután bizonyossá válik: „és engedelmes valának“ (Luk. 2, 51), ez egyetlen szó jellemzi Jézus életének 12. évétől 30-ig terjedő időszakát.

Amikor a kánai menyegzőn Mária felhívta fiának figyelmét a mutatkozó borhiányra, bizonyára azért, hogy ezáltal cselekvésre indítsa, Jézus anyja próbálkozását határozottan vissza-

utasítja¹⁾; ő maga tudta „az órája“ eljövetelét; anyjának kiváltságos szerepét el nem ismerte. Mária ennek ellenére sem vesztette el Jézus iránti bizalmát. (Ján. 2, 3—5.) Nem sokkal később Mária fiaival, egyben Jézussal s annak tanítványaival Kapernaumban tartózkodott. (Ján. 2, 12.) Utóbb megint Názáretben időzött. Így fiát hivatásának teljesítésében nem befolyásolhatta.

Amint Jézus fellépésének idején, úgy munkásságának tetőfokán is előfordul, hogy Máriát szemben találjuk Jézussal. Anyja és testvérei jönnek s beszélni akarnak vele, látni óhajtják, hivatják, bizonytalannal ki akarják ragadni különös munkaköréből (Márk 3, 21); azonban Jézus nem volt hajlandó erről beszélni, nem ment ki hozzájuk s munkáját nem szakította félbe, útjáról vissza nem lépett. (Máté 12, 46 s folyt., Márk 3, 31 s folyt., Luk. 8, 19 s folyt.) Itt is megőrizi Jézus a maga önállóságát. Az atya akarata szerint cselekszik, anyjának beavatkozását nem fogadja el. Bizonyára Máriának nehezebbre esett, mint sok más anyának is, ha felnőtt fiokra már nem gyakorolhatnak döntő befolyást. Máriának is meg kellett tanulnia, hogy higgyen Jézusban s neki követője legyen.

Ez az út *belső krízisen* vezetett át. Mária emlékezetében tartotta mindazon mondásokat és eseményeket, amelyek jelentősek voltak Jézus születésével kapcsolatban (Luk. 2, 19) és mégis elkövetkezett azon idő, amikor Jézusról hozzátartozói azt hitték, hogy magán kívül van. (Márk 3, 20, 21; ugyanabban a részben, ahol Máriának és fiainak Jézusnál tett látogatásáról olvasunk.) Ugyanez az evangélista tudósít Jézus ama kijelentéséről: „a prófétát legkevésbé ismerik el saját hazájában, rokonai között és otthonában“. (Igy hangzik a görög eredetiben.) Valószínűnek kell tartanunk, hogy Mária is osztozott abban a véleményben, amit Jézus hozzátartozói róla kialakítottak. Testvéreinek kételkedését kifejezetten megtaláljuk az evangéliumban. (Ján. 7, 5.) Később megint fordulat állott be Mária érzületében; Mária megjelent fia keresztyje alatt s azután az első keresztyény gyülekezetben. Amikor azonban az emberiség haldokló Idvezítője a gyöngéd, odaadó, aggódó gyermeki szeretet szavát hallatja utoljára, ezzel bizonyosságot tett arról, hogy teljes önállóságának megőrzése mellett is, az ötödik parancsolatról élete utolsó pillanatáig meg nem feledkezett. (Ján. 19, 25—27.)

¹⁾ Ha valaki az „anya“ szó helyett használt „asszony“ megszólításban nyersességet vagy figyelmetlenséget látna, ez kétségtelenül helytelen. Ján. 19, 26-ban, ahol Jézus anyját kedvenc tanítványára bizza, ugyancsak az „asszony“ kifejezést használja.

Jézus halálának bekövetkezésekor Mária nem volt jelen, sem a sírbatételnél, bár e jeleneteket ábrázoló festményeknél rendszerint ott látjuk. Arról sem értesülünk, hogy a feltámadott Jézus megjelent volna anyjának, Máriának, ámbár más asszonyok részesültek hasonló égi jelenségek látásában.

Mindaz, amit az újtestamentum megőrzött Máriáról, éles ellentétben áll azzal, amivé őt a *katholikus egyház* tette; hogy ő szent; csodás születésű, örök szüzességű, a mennybe felment, az emberek szószólója Jézusnál, mennyei királynő, istenanyja. Mária anyja volt Jézusnak, de egyben követője is.

2. *Jézus rokonságának* köréből Márián kívül még más nőket is ismerünk: *Erzsébetet* már említettük; ő valószínűleg nem érte meg Jézus nyilvános fellépését. Ott vannak Jézus *leánytestvérei* (Máté 13, 56 és Márk 6, 3), akik Jézus munkássága idején mind Názáretben éltek; számuk, nevük, külső életkörülményeik felől s Jézushoz való benső viszonyukról semmit sem tudunk.¹⁾ Végül tudomásunk van *Mária nővéréről*, aki Jézus keresztje alatt állott (Ján 19, 25); Jézus e néniéről más vonatkozásban még egyszer lesz szó.

Harmadik csoport.

Nők az apostolok rokonságából.

Ismételten találkozunk az evangéliumokban olyan nőkkel, akik Jézus tanítványaival rokonságban álltak. Ezzel belépünk Péternek, Jakab és Jánosnak, Zebedeus fiainak, továbbá Jakabnak, Alfeus fiának családjába.

1. *Péter napa* (anyósa), aki Kapernaumban, Péter házában lakott, betegsége idején tapasztalta Jézus csodás gyógyító erejét. Nyilvánvalóan ez asszony szeretetnek örvendett kiterjedt családi körében; „azonnal szólának neki felőle“; „érdekében kéréssel fordultak hozzá“. Mindjárt gyógyulása után bizonyosságot tett vendégei előtt szolgálatkészségéről és segíteni akarásáról. (Máté 8, 14, folyt. Márk 1, 29—31, Luk. 4, 38 folyt.) Ez az asszony, jóllehet körülményeiről semmi egyebet nem tudunk, megmutatta, hogy egy anyós — mily félelmetesen hangzik e szó a nép száján — mennyire kiérdemelheti hozzátartozóinak szeretetét és becsülését.

¹⁾ Több görög kézirat szerint Márk 3, 32-ben Jézus anyja és fiutestvérei mellett leánytestvéreiről is történik említés. Eszerint, amikor a család megkísérelte, hogy Jézust különös életpályáján feltartóztassa, utóbbiak is közreműködtek.

2. Ismételten említik az evangéliumok *Zebedeus fiainak anyját*. Idősebb Jakab és Jézus kedvenc tanítványa, János voltak Zebedeus fiai. (Máté 10, 2, Márk 3, 17 stb.) Zebedeus halász volt s fiaival együtt a Genezaret-tava mellett mesterségének élt. A család Péterrel és Andrással barátságban állott; Zebedeus fiai Péternek „társai“ voltak, azaz munkatársai, akik vele együtt dolgoztak. Anyjuk neve elég valószínűséggel megállapítható. Máté 27, 56 v. szerint Jézus keresztye alatt álltak: Mária Magdaléna, Mária, Jakab anyja és Zebedeus fiainak anyja; Márk evangéliumának megfelelő helye (15, 40) a két Márián kívül Salomét említi; tehát igen valószínű, *Salome* a Zebedeus felesége. Ha János evangéliumának párhuzamos helyét is figyelembe vesszük, még további valószínűsége jutunk. Itt négy asszonyról van szó (19, 25), akik Jézus keresztyénél ott álltak: Jézus anyja, akit a többi evangéliumok nem említnek fel, továbbá az ő anyjának nőtestvére, akiről egyebet semmit nem tudunk, végül Mária, a Kleofás felesége és Mária Magdaléna. Kleofás felesége ugyanaz a személy, aki a többi evangéliumokban Mária, Jakab anyja néven szerepel. Ha összehasonlítjuk János tudósítását Máté és Márkéval, nagyon valószínűnek tetszik, hogy Jézus anyjának leánytestvére nem más, mint Salome, a Zebedeus-fiak anyja.¹⁾ János evangélista nem nevezi meg Salomét, ami egészen beleillik sajátos eljárási módjába: ő sem saját nevét, sem Jézus anyját, sem pedig tulajdon apjának nevét nem említi — utóbbinak neve csak János evangéliumának végén fordul elő (21, 2) —; ugyanitt anyja nevét sem mondja meg. Ha sejtésünk nem csal, Jézus közeli rokonságban állott Jakabbal és Jánossal, unokatestvérek voltak, Salome Jézus néneje volt.

Miután Salome annyira közel áll Jézushoz, így még inkább megérthető ama kérése, amit Jézusnak előad fiai érdekében (Máté 20, 20 folyt.), hogy nekik a mennyeknek országában a többi tanítványokkal szemben különös kiváltságuk legyen. Ezen előnyt fiai

¹⁾ A legtisztábban kitetszik e viszony a neveknek azon sorrendben való táblázatos összeállításából, amint az evangéliumokban következnek egymás után:

Máté:	1. Mária Magdaléna	2. Mária, Jakab anyja	3. a Zebedeus-fiak anyja	
Márk:	1. Mária Magdaléna	2. Mária, Jakab anyja	3. Salome	
János:	1. Mária Magdaléna	2. Mára, Kleofás felesége	3. Jézus any- jának nővére	4. Jézus anyja

Ebből látható, hogy a Zebedeus-fiak anyja, Salome és Jézus anyjának nővére ugyanaz a személy.

számára a földi rokonság alapján óhajtotta a jövőre kiterjeszteni. Mindenesetre kérését abból is magyarázhatjuk: két fia, Péterrel egyetemben, alkották a tanítványok azon szűkebb körét, amelyet Jézus a többiekkel szemben számos esetben kitüntetett. Ehhez járult természetes anyai büszkesége, minél fogva fiait sokra tartotta. Bármennyire is alázatos volt, Salome „leborult előtte“; hogy Jézus kérését még sem teljesítette, könnyen megérthetjük, éppen úgy, mint a többi tanítványoknak a kérés feletti rosszaságát. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Márk közlése (10, 35 folyt.) János és Jakab anyját egyáltalán nem említi meg; szerinte Zebedeus fiai maguk terjesztik a kérést a mester elé.

Míg egyik történet Salomé-t az *anya* szerepében mutatja be, aki fiait sokra tartja, addig Jézus szenvedéseinek során, mint az ő hűséges *követőjét* ismerjük meg. Azon asszonyok közt volt, akik, bár távolról, Jézus megfeszítését szemmel kísérték. (Máté 27, 55 stb., Márk 5, 40.) Jézusnak anyjához intézett szavát minden bizonnyal ő is hallotta. Végül még egyszer a feltámadás történetében esik szó róla. Legalább is Márk közlése szerint (16, 1) Jézus hűséges nőkövetőinek azon csoportjába tartozott, akik husvét reggelén a sírhoz zarándokoltak, hogy a holttestet megkenjék; hallák azonban az angyal ajkáról Jézus feltámadásának meglepő hírét.

3. Míg Zebedeus házában olyan családot ismertünk meg, melynek több tagja Jézus tanítványainak köréhez tartozott, ugyanakkor még más, ehhez hasonló családot is találunk. Ismételten találkozzunk egy másik *Máriával*, *Jakab anyjával*. Különböző helyeken, más és más névvel tűnik fel: Jakab és József anyja (Máté 27, 56), a kis Jakabnak és Józsefnek anyja (Márk 15, 40), József anyja (Márk 15, 47), Jakab anyja (Márk 16, 1, Luk. 24, 10) néha a másik Mária néven (Máté 27, 61; 28, 1). E helyek legtöbbször egy vagy több fiu anyjaként említi. Jézus tizenkét tanítványa között Jakabon, Zebedeus fián kívül, kit nagyobb vagy idősebb Jakabnak is hívnak, ott találjuk kis vagy ifjabb Jakabot. Ezt a Jakabot az apostolok neveinek felsorolásánál (Máté 10, 3, Márk 3, 18, Luk. 6, 15, Ap. cs. 1, 13) rendszerint Alfeus fiának mondják. Ha János evangéliuma (19, 25) Máriát, Kleofás feleségét említi, ez senki más nem lehet, mint Jakab anyja. Igaz, hogy ezen nevek, Alfeus és Kleofás, (német) nyelvünkben különböző hangzásúak; egyéb iránt semmi más mindkettő, mint a Chalpai héber névnek görög változatai. Tehát egy egész *családot* ismerünk meg: Alfeus vagy Kleofás a férfi és apa, Mária a feleség és anya, Jakab és József, fiaik,

Mária, Jakab anyja az evangéliumok három fejezetében fordul elő. A többi asszonyokkal együtt ott volt a *Golgotán*; az asszonyoknak azon nagyobb csoportjához tartozott, akik Galileából elkísérték Jézust s neki szolgáltak; amikor Jézus meghalt, távol ő is ott állott. (Máté 27, 55 és folyt., Márk 15, 40 és folyt.) János tudósítása szerint Mária közvetlen a kereszttel volt akkor, amikor Jézus búcsúszavát anyjához intézte. (János 19, 25.) Mária tehát mestere megfeszítése idején kitartott egyszer közelebb, máskor távolabb helyezkedve el. A *sirbatételnél* megint ott találjuk; Mária Magdalénával együtt a sírral szemben ültek s figyelték a sirbelyezést. Jézus anyját és Salomét a temetés alkalmával az evangéliumok nem említik. Mária, Jakab anyja a legkitartóbban maradt ott. Végül Máriát a *feltámadás történetében* láthatjuk. Máté, Márk és Luk. egybehangzóan adják elő, hogy Mária, Jakab anyja husvét reggelén több asszony társaságában Jézus sírjához kiment, a sirt azonban üresen találták s hallották az angyal híradását Jézus feltámadásáról. (Máté 28, 1 stb., Márk 16, 1 stb., Luk 24, 1 stb.) Csak Máté szól arról is, hogy Jézus Máriának megjelent s hogy vele együtt Mária Magdaléna volt Jézus feltámadásának első szemtanuja. (Máté 28, 8—10.)

Ha még arra is figyelmezzünk, hogy Luk. elbeszélése szerint (24, 18) a feltámadás napjának estéjén Emmaus felé menő férfiak egyike Kleofás volt, tehát hihetőleg Máriának a férje, illetve Jakabnak atyja, megismerjük amaz egyedül álló esetet, mely szerint egy *család* mindenik hozzátartozója: férj, feleség és fiú, látták a feltámadottat. Boldog család, amelynek tagjait Jézus követése annyira egymáshoz fűzte, a feltámadott Jézus jeladása pedig mindeniküket boldogokká tette.

Amint Saloménál, a Zebedeus fiainak anyjánál, ugyan úgy Máriának, Jakab anyjának életében a Jézus iránt megnyilatkozó sirig tartó hűség tűnik fel legjellemzőbb vonásként.

Negyedik csoport.

Jézus nőkövetői.

Az apostolok rokoni köréhez tartozó két nőről, Saloméről és Máriáról, Jakab anyjáról elmondhatjuk, hogy ők maguk egyuttal Jézus követői voltak. Rajtuk kívül az evangéliumok még öt olyan nőt emlitenek, akiket egyszerűen *Jézus követőinek* mondhatunk. Ezeknek két körét különböztethetjük meg: egyik a galileai, másik a judeai kör.

1. Salomé és Mária, Jakab anyján kívül három nő tartozik a *galileai körhöz*, akiket Lukács együtt említ: Mária Magdaléna, Johanna és Zsuzsánna (8, 1, 2, 3). Mindhármuknak közös sorsuk van: mind betegek voltak, Jézus csodás ereje gyógyította meg őket. Bizonyára hálából, gyötrelmüktől való megmentődésükért csatlakoztak Jézushoz s így kísérték őt Galilea piacain és városain keresztül. Kezükbé vették Jézus külső dolgainak ellátását, szolgáltak neki s vagyonukból rendelkezésére juttattak; mindebből az látszik, hogy anyagilag tehetősek voltak.

Zsuzsánnának csak nevét ismerjük; igazi keleti asszonynev, „liliom“-ot jelent.

Johanna ugyanaz a név, amelyik az Ujszövetségben Anna alakban is előfordul; azt jelenti: kegyelemben részesült, — akin Isten kegyelme nyugszik, Khubzának volt neje, akit egyébként nem ismerünk; Heródes királynak ápolója vagy gondviselője volt e férfi; hivatalát szintén nem tudjuk közelebbről megállapítani. Azonban jelentős körülmény, hogy udvari tisztséget viselő egyén feleségét találjuk Jézus követői között; akadtak tehát Heródes romlott és bűnöző udvarában is olyanok, akik Jézus szavainak igazságát megértették. Luk 8, 3-on kívül még egy helyen említi Johannát az Újtestamentum; Luk. 24, 10 szerint azon asszonyok közt találjuk, akik husvét reggelén Jézus sirjához mentek s a tanítványoknak hírül hozták Jézus feltámadását.

A galileai nőtanítványok körében a legismertebb előttünk *Mária Magdaléna*, akit nemcsak Lukács, hanem mind a négy evangélista felemlít. Ő és Mária, Jakab anyja azok csupán, akik névszerint szerepelnek mindenik evangéliumban. Neve összesen 14-szer fordul elő (Máté 27, 56, 61; 28, 1; Márk 15, 40, 47; 16, 1, 9; Luk. 8, 2; 24, 10; Ján. 19, 25; 20, 1, 11, 16, 18).

Mária Magdaléna a Genezáret tava nyugati partján, Tibériástól nem messzire fekvő Magdala városából származott. E város a Talmud szerint gazdagságáról volt híres, egyben azonban romlott erkölcséről is. Ma a régi város helyén annak csak nagyon szegényes maradványai találhatók fel, nyomorult, piszkos falucska.

Mária Magdalénának Jézussal való összetalálkozása előtti *életéből* csak azt az egyet tudjuk (Luk. 8, 2), hogy szerencsétlen, beteg s tisztátalan lelkektől megszállott nő volt, akiből Jézus hét ördögöt űzött ki. Életkorát, családi körülményeit s későbbi élet-sorsát nem ismerjük. Elterjedt vélemény, hogy Mária Magdaléna ugyanaz a személy, akit rendszerint mint „nagy bűnnel terhelt nő“-t

emlegetnek. Innen ered a vezeklő Magdaléna fogalma, ugyszintén az, hogy elesett lányok intézetét Magdaléna-menhelynek nevezik stb. E nagy betegségben szenvedő nőt a hagyomány bűnös, rossz asszonzonnyá változtatta át. Erre az indítást az szolgáltatta, hogy Lukács evangéliumában (7, 36 stb.) a bűnös asszonyról szóló elbeszélés éppen azon fejezet előtt áll, ahol ez az evangélium első ízben szól Mária Magdalénáról (8, 1 stb.). Az evangélium egyébkép nem nyújt alapot arra, hogy e két nőt egynek tartsuk.

Miután Jézus akkora eréllyel és annyira jótékonyan beavatkozott sorsába, hozzácsatlakozott s galileai útjában Jézust *más asszonyokkal* együtt követte. Elkísérte azután őt kinszenvedéseinek útján is. A Golgothán ott állott a többi asszonyokkal egyetemben Jézus keresztiének közelében (Máté 28, 55, 56; Márk 15, 40 stb.; Luk. 24, 1 stb., 10). Mivel mindenütt első helyen említik nevét, azt következtethetjük, hogy Jézus nőkövetői közt különösen tekintélyes helyet foglalt el; mintegy vezetőszerpe volt közöttük. János tudósítása szerint (19, 25) is a kereszt alatt állott; Máriával, Jakab anyjával jelen voltak Jézus sirbatételénél; a sirral szemben tartózkodtak s figyelték, hová helyezik el Urok testét; ők a két leghüségesebb (Mát. 27, 61; Márk 15, 47). Ott találjuk Mária Magdalénát a feltámadás történetében is. Husvét reggelén asszonytársaival kiment a sirhoz, hogy Jézus testét megkenjék; itt is elől említik nevét (Mát. 28, 1 stb.; Márk 16, 1 stb.). A feltámadott Jézus megjelenik előttük. Márk különös hangsúllyal emeli ki (16, 9—11), hogy Jézus Mária Magdalénának jelent meg először. Még nagyobb részletezéssel adja elő János evangéliuma: Máriának a sirhoz való menetelét, Péterrel és Jánossal folytatott beszélgetését, a sir előtti zokogását, miként szólt az angyallal s hogyan jelent meg neki Jézus, amit aztán a tanítványoknak tudomására adott (20, 1, 2, 11—18). A három fentti evangélium szerint Mária Magdaléna volt az első nő, aki láthatta a feltámadott Jézust.

Mária Magdaléna az a nőkövetője Jézusnak, aki feltűnő módon részesült segítségében, egyuttal azonban nagy hűséggel és odaadással szolgált; ő volt az, aki először élte át a feltámadás jelenetét.

Jézus galileai nőkövetőinek számát ezen három személlyel nem merítettük ki; nevét azonban csak ezeknek tudjuk. Ugy Máté (27, 55), mint Lukács (8, 3) arról tesznek bizonyosságot, hogy Jézusnak „sok“ nőkövetője volt, akik őt Galileába, később Jeruzsálembe is elkísérték. Elég nagy tehát a Jézus követőivé szegődött nők száma.

2. Jézus nőkövetőinek *judeai* körét Mártha és Mária, a bethániai két leánytestvér alkotja. Névszerint csak két evangélium, Lukácsé és Jánosé örökölte meg őket. Három elbeszélésben van szó róluk: Jézusnak Bethániában tett látogatásakor (Luk. 10, 38—42), Lázár feltámasztásánál (Ján. 11, 1—45) és Jézusnak Bethániában való megkenetése alkalmával (Ján. 12, 1—8). Utóbbi történetet a két első evangélium is előadja, csakhogy Mária nevének megnevezése nélkül (Mát. 26, 6—13; Márk 14, 3—9). Az a kevészsámu elbeszélés is elég anyagot őrizett meg arra, hogy a két testvér *élet-körülményeit* s jellemét bővebben megismerjük.

Bethániában laktak. A helység neve nyomorultak, szenvedők otthonát jelenti; valamikor talán a poklosok lakóhelye lehetett. Jeruzsálemtől nem messzire, 15 futamatnyira, vagyis körülbelül 3 óra járásnyira (Ján. 11, 18) terült el az Olajfák hegyének tulsó oldalán. Jeruzsálemi munkásságának utolsó szakaszában Jézus gyakran itt töltötte az éjszakát.

Az evangéliumokban ritkán találkozunk nővérekkel, csupán Jézus anyja és leánytestvére, Jézus leánytestvérei s a bethániai testvérpár ilyenek. Kettőjük közül, úgy látszik, Mártha volt idősebb. Mártha neve többizben a Mária név előtt áll (Luk. 10, 38; Ján. 11, 5, 19), csak egyszer fordul elő a szövegben Mária Mártha előtt (Ján. 11, 1). Ugyancsak erre vall az is, hogy Mártha fogadja Jézust házába s ő gondoskodik Jézus megvendégeléséről (Lukács 10, 38, 40). Igen valószínű, hogy mindkét testvérnek volt férje. Márhát „asszonynak“ mondják (Luk. 10, 38). Némelyek úgy vélekednek, hogy a Máté és Márk evangéliumában szereplő poklos Simon, akinek házában Jézus bethániai megkenetése történt (Máté 26, 6; Márk 14, 3), Mártha férje lehetett. Ez esetben megérthető az evangélium azon beállítása, hogy éppen Mártha szolgált fel (Ján. 12, 2). Ha ez a feltevés igaz, akkor Mártha férje is érezhette Jézus gyógyító erejének hatását. Minthogy Máté meg Márk is Jézus megkenetése történetében „asszony“-ról beszélnek, hihető, hogy Máriának is volt férje. Jézusnak a bethániai nővérek társaságában való időzését némelyék félremagyarázták, mások romantikus szinezéssel rajzolták meg; ezzel szemben nem lényegtelen a Szentírás fenti adataira rámutatni.

A két nőtestvér *jelleme* eltérő sajátságokat mutat. Mártha a szorgalmas, szüntelen munkában levő háziasszony, sok a teendője, sok a gondja-baja; ő szolgál fel az asztalnál (Luk. 10, 40, 41; Ján. 12, 2). Gyors az elhatározásban, ugyancsak a cselekvésben:

amikor Lázár feltámasztására Jézus Bethániába érkezik, Mártha elébe siet, míg Mária otthon „ül vala“; ő megy Mária után, hogy Jézushoz vezesse; Jézust pedig vissza akarja tartani attól, hogy testvére sírját felnyitassa (Ján. 11, 20, 28, 39). Ezzel szemben Mária csendesén, a Mester lábainál leülve hallgatja beszédét s teljes lélekkel csüng Jézus üdvösséget ígérő szavain (Luk. 10, 39).

Lázár feltámasztásakor mélyen belemerült a fájdalomba; egész magatartásában valami lassúság, nehézkesség s esetlenség tapasztalható; várakozik, amíg szólítják (Ján. 11, 20, 28). Jellemző a két nővérré az is, hogy bár mindkettő a bizalom hangján köszönti a Mestert: „Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem“, mégis, amig Mártha talál szót a vigasztalódásra és reménységre, addig Mária nem tudott mást tenni, minthogy Jézus lábaihoz esett és sirt. (Ján. 11, 21, 22, 32, 33). E külsőség a két testvér kedélyvilágának merő különbözőségét mutatja. Mártha inkább férfias természetű, Mária igazi gyöngéd, nőies jellem. Azonban nem szabad elfelednünk, hogy Mária is képes volt a cselekvésre, ha arról volt szó. Ebben az értelemben kell méltányolnunk Jézusnak Mária által történt megkenetését. Ez már az elszántság cselekedete volt; hiszen előre kellett számolnia azzal, hogy szemrehányás éri s félremagyarázzák tettét (Ján. 12, 3 stb.).

A két testvér, jellemük eltérő volta mellett is, egy vonatkozásban teljesen megegyezett; a *Jézushoz való* szeretetben és bizalomban egyformák voltak. Amikor testvérük beteg lett, együtt küldöttek Jézus után. (Ján. 11, 3.) Mindketten rajongói voltak Jézusnak, csakhogy mindegyik lelki alkata szerint. Jézusnak Bethániában tett látogatása alkalmával Martha nem az eljárásban tévedett, hanem abban, hogy Mária sajátságos magatartását nem értette meg s azt nem méltányolta. Jézus iránt mutatott szeretetük viszonzásra talált. „Szereti vala pedig Jézus Mártát és annak nőtestvérét.“ (Ján. 11, 5.) Ebben kétségtelenül kifejezésre jut irántuk érzett nagyrabecsülése, mint ama mondásban: az a tanítvány, akit szeret vala. A megkenetéssel kapcsolatban még külön „elismerő“ szóval adózik Máriának: neki egyedül ígér élni nem muló dicsőséget, amit kiváló emberek tartanak a legfőbb jónak s ami után oly sokan vágyakoznak. Valahol az egész világon prédikáltatik az evangélium, Mária szeretetének e megnyilatkozása is hirdettetik. (Máté 26, 13, Márk 14, 9.) Ehhez hasonló nagyszerű ígéretet nem mondott Jézus senki másnak. Egyedül álló eset ez.

Mártha és Mária a keresztények különböző típusainak kép-

viselői: Mártha a cselekvő, gyakorlati kereszténységet, Mária a bensőséges, Jézusban elmélyedő hitet képviseli. Korunk Mártha eljárás módja iránt mutat több megértést. Igen jellemző, hogy amíg a régi századok evangéliumos keresztnevei közt igen ritkán fordul elő a Mártha név, újabban nagyon kedvelik s gyakran használják. Mégis Máriáé lesz mindenidőben a Jézus által részére biztosított dicsőség.

Mária és Mária két szerény személy, akik semmi nagy dolgot nem vittek véghez, de akik nagygyá lettek Jézussal való együtt-létük folytán.

(Folytatjuk.)

Németből fordította :

Boros Jenő.

IRODALOM

Dr. Tóth György: „Dávid Ferenc, az unitárius vallás meg-alapítójának emlékezete“. A Józán Miklós által szerkesztett Unitá-rius Kis Könyvtár 74-ik füzeteképpen jelent meg az az emlékbe-széd, melyet dr. Tóth György, a budapesti eklézsia gondnoka, az Igazgató-Tanács tagja, a m. kir. Kuria birája, Budapesten 1929. nov. 17-én a Dávid Ferenc halála 350-ik évfordulója alkalmával rendezett emlékűnnepen tartott. Az emlékbeszéd mindenképpen méltó a helyhez, ahol elhangzott és az egyházalapító mártirhoz, akiről szólt. Az író közismert alaposágával jog- és történelmi érzékével állít emléket Dávid Ferencnek. Felülemeli az erdélyi és magyarországi reformáció keretein s az egyetemes emberi haladás munkása és mártirjaként állítja előnkbe. Ebből a nézőpontból fejti ki a saját művei alapján Dávid Ferencnek Istenről, Jézusról, Szent-lélekről és az emberi erkölcsről való felfogását. Ezek méltatása után leírja tragédiáját. A mélyreható tanulmányozásból és erős unitárius érzésből fakadó emlékbeszéd buzditólag és termékenyítőleg hat az olvasóra.

Az Unitárius Kis Könyvtár ezen füzetét Dr. Mikó Ferenc egy-házi főgondnoknak az emlékűnnepélyt megnyitó beszéde vezeti be és Dr. Kozma Jenő országgyűlési képviselő ünnepzáró beszéde fejezi be.

A szentírás szociális tanításai. Több író közreműködésével kiadta és bevezette *Keeble Sámuel*. Angolból fordította: Incze Gábor, budapesti vallásoktató, lelkész. Szabó Imre: A legnagyobb szociális erőforrás c. bevezető tanulmányával. Budapest. 1928. 223. lap.

A kereszténység és a szociálizmus az a két eszme, amelyik a mindennapi ember előtt, mint két véglet tűnik fel. E könyv írói-nak épen az volt a célja, hogy a szentírásban rejlő szociális tanít-ásokra mutassanak reá s ennek kapcsán enyhítsék azt a képzelt hatalmas ellentétet, ami e két eszme képviselői között ma fennáll.

Már többen mutattak rá arra a tényre, hogy az erkölcsnek és a politikának az elválaszthatatlan egységét, egyetlen könyv sem hangsúlyozza ki jobban, mint a szentírás. A könyv íróinak az volt a célja, hogy röviden megmutassák, hogy milyen mértékben foglalkozik a szentírás, a szociális kötelességekre hivatott emberrel. A társadalom bemutatása mellett itt kezdenek foglalkozni egyedül az egyénnel, aki azonban csak Jézus tanításaiban lesz személyiséggé. Jézus az, aki tanításaival lerakta az alapot a tudományos szociológia számára. A munka főcélja a szentírásban található szociális igazságok el nem pusztítható kincseinek bemutatása. Első részében hét fejezetben foglalkozik a héber kanonikus és apokrifus iratok szociális tanításával. A második rész öt fejezete az újszövetségi iratok szociális tanítását ismerteti. Az utolsó fejezet tárgya az őskeresztény atyák szociális gondolatainak vázolása. Az érdekes és tanulságos munka magyar nyelvre való átültetéséért Incze Gábort illeti meg minden dicséret.

Ferencz József.

KÜLÖNFÉLÉK

Olvasóinknak szives tudomására hozzuk, hogy folyóiratunk következő száma, a közbeeső nyári szünet miatt, a szeptember—októberi számmal egyszerre fog megjelenni.

A magyarországi református egyház új meghatározása.

A magyarországi református zsinat dr. Ravasz László püspök javaslatára az egyház meghatározását a következő szövegben fogadta el: „Jézus Krisztus közönséges anyaszentegyházának egyik része, a magyarországi református egyház, melyet országos törvényeink helvét hitvallású evangélikusnak, majd evangélikus reformátusnak is neveznek, magában foglalja Magyarország területén levő református keresztyén egyházközségeket. A magyarországi református egyház az egész földön levő református egyházakkal a hit és lélek kapcsolata által van egybefűzve, a más országokban levő magyar református egyházakkal pedig az országos határok és a jogi szabályok különbözősége mellett is egy lelki közösség.”

A lelkeszi hivatás nevelési szempontjai. A „Protestáns Szemle“ folyó évi juniusi számában Imre Sándor, ez a jeles magyar pedagógus, a fenti címen kiváló és figyelemre érdemes tanulmányt ad közre, mely a nevelés és egyházak, valamint a lelkeszi hivatás és nevelés viszonyát egészen új szempontból teszi vizsgálat tárgyává. Eszerint hibás az a régi beállítás, hogy az egyházaknak a maguk céljaik elérésére iskolákra van szükségük. Ez nem fejezi ki a lényegét. A lényegét úgy találjuk meg, ha a nevelés szempontjából indulunk ki s azt mondjuk, hogy az egyház maga nevelő intézmény. Minden egyház szellemi közösség. A szellemi közösség természete követeli, hogy állandóan foglalkozzék tagjainak szellemi életével, ami más szóval azt jelenti, hogy állandóan nevelni kell hivatát. Így hát az egyházakra nézve a nevelés kérdése életkérdés. A nevelés szolgálatában állottak eddig az iskolák. De az egyházak

létérdeke kívánja, hogy minden intézményüket a nevelés szolgálatába állítsák, ha létüket megtartani s fejlődésüket biztosítani akarják. Ebből a szempontból a lelkészek munkája egészen nevelői munka kell, hogy legyen. Itt nem csupán az iskolai nevelésről van szó, hanem minden olyan törekvéstről, amely egy szellemi közösség tagjainak lelki alakítását tartja szem előtt s azokat valamely közös eszmény fölé emelni igyekszik. A szellemi közösség egyben élet- és sorsközösséget is jelent. Ez a közösség akkor lesz igazán erős, ha érzületközösséggé válik. Ez esetben az egyén minden vágyát és reményét a közösség céljaihoz tudja alkalmazni. E közösség kiépítésében áll a lelkész állandó nevelői tevékenysége a hívek életkorára, műveltségére és társadalmi állására való tekintet nélkül. Különösen fontos ez a kisebbségi sorsban levő egyházaknál, ahol az élet- és sorsközösség nagy lemondást és áldozatokat kíván. Azonban ezt a munkát csak nevelői lélekkel és nevelői gondolkozással végezheti el a lelkész. Enélkül lehet kifogástalan hivatalnok, lehet nagy tudású teológus, de sikeres pásztori munkát nem végezhet, mert a lelkekre csak lélekkel lehet hatni. Ez biztosítja a lelkész személyének hatását az iskolás gyermekekre, a tanítóra, az ifjúságra és a gyülekezet felnőtt tagjaira. A lelkész eme nevelői munkájára alkalmazza a nevelés általános tételeit s végül sürgeti a lelkésznevelésben a nevelői szempont erősebb kidomborítását. „Mert — végzi érdekes tanulmányát — az az egyház halad életének biztosításában a legtöbbre, amely leginkább gondoskodik a papképzésben arról, hogy a lelkész művelt hívei között is szilárdan megállhasson, egyénibben tudjon bánni az egyénnel, fel tudjon ismerni adott helyzeteket gyülekezetében és ennek környezetében, megérthesse és megbecsülhesse a legegyszerűbb emberek annyira aprólékos és nekik mégis oly fontos ügyét-baját — mindent egybefoglalva: nevelő akarjon és tudjon is lenni.“

Aranyas és Áriánus biblia. Ismeretes, hogy Tótfalusi Kis Miklós ötévi fáradságos munkával Amszterdamban a magyar bibliát „a maga betűivel és költséggével“ 1685-ben kiadta. A nyomdai munkát olyan tökéletességre vitte benne, hogy „mindenek felette csudálnák, valakik látnák“. A szépen kiállított bibliát megfelelő aranyos kötéssel látta el s példányait ládákba rakva, lajstromozással hazaindította Erdélybe. Azonban utközben Lengyelországban, ahonnan a szociniánusokat azelőtt 25 évvel üldözték volt ki, lefoglalták s a tudatlanság miatt a drága kincs szinte a tűz marta-

lékává lett. Ő „A maga mentségében“ 1698-ban Kolozsvárt irt művében így írja le az esetet: „A Lajstromra akadván, melyben fel-jegyztettem volt: e'ben s e'ben a Ládámban ennyi s ennyi *aranyas biblia* vagyon, ők azt úgy magyarázták, hogy *áriánus biblia*, és azt mondták: Ez nem egyéb, hanem az Erdélyi Áriánusok nyomtatták e Könyveket, s alig hogy mind meg nem égették. Se Király, se Urak levelével, (melyekben parancsolták, hogy adja ki) semmit ő nem gondolván, a *Hegy-Tolvajoknak* köszönöm Isten után a szabaditást; mert azok akor tájban Lengyel-Országra ütván, és ott Udvar-Házakat s klastromokat fel-vernén, egy darabig nagy pusztitást tettek. A Lengyelek gyanitván, hogy azért a Jóságért s a'nak árestáltatásáért a Magyarok küldték rá a Tolvajokat: ezzel az egyel szabaditák meg, hogy felfogadtatták velünk, hogy többször rájuk nem küldjük azokat: mi pedig tőlük szintén úgy féltünk, nem hogy vélek egyetértettünk volna“. Idézve Bod Péter: „A szent bibliának históriája“ c. műve 164. l.

A kereszténység és az orosz áteizmus. Ugy látszik, hogy azok a kegyetlen vallási üldözések, amelyekkel az elvakult orosz szovjet lehetlenné kívánta tenni a keresztény egyházak munkáját s az apró gyermekek lelkét a sivár áteizmus gondolatával törekedik megmételyezni: mind jobban megmozgatja a nyugati keresztények lelkiismeretét. Svédország, Anglia, Franciaország, Svájc, Németország, Róma, Esztország, Bulgária, Görögország különböző vallásos egyesületei emelték fel tiltakozó szavukat az elkövetett istentelenségek ellen. Magyar részről Kapi Béla ág. ev. püspök fújta meg a riadót „Kicsoda fekszik az orosz romok alatt?“ címen. Kimutatva, hogy „az emberiség kultúrájának egy vérző darabja fekszik a romok között“ s a kulturnemzetek aeropogusához és lelkiismeretéhez fordul erélyes és gyors cselekvésért.

Erdélyi magyar középiskolák dalosversenye. Az erdélyi magyar kisebbségi középiskolák növendékei között a Romániai Dalosszövetség nagyszabású hangversenyt rendezett a kolozsvári magyar színházban folyó évi június hó 2—3. napjain. A hangverseny a kolozsvári és vidéki közönség nagyfoku érdeklődése mellett folyt le. A versenyben az első díjat a kolozsvári unitárius főgimnázium ifjúságának énekkara nyerte meg, melyet Kiss Elek ének-és zenetanár vezetett. A második díjat a nagyenyedi ref. tanítóképző intézet vitte el. Az egyéni versenyben is szép sikert ért el az unitárius ifjúság, amennyiben a hegedű-versenyben az első díjat *Márkos Albert V.*, a másodikat pedig *Komjátszeghi Lajos VII. g. o.* tanuló nyerte meg. Az énekműversenyen pedig az első díjat *Bede Emil I.* éves teológusunknak ítélte a zsüri.

A szerkesztésért felelős: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás

A Keresztény Magvetőre legújabbban az alábbi fizetések történtek:

Felcser Lukácsné (1928—29) 300, Kovács Irén (1929) 300, Kovács Margit (1929) 300, Pap Mózes (1927—28 részlet) 200, dr. Szolga Ferenc (1929) 200, Ürmösi Károly (1928) 100, dr. Abrudbányay Géza (1927—28) 400, Raffay András (1930) 250, 49 lelkésztől 1930 I. évnegyedre 3690, dr. Szathmáry Miklós (1927—28) 250, Orbók Gyula (1924—25) 250, Bedő Árpád (1928—29) 400, dr. Fekete Gyula (1926—29) 775, Nyomat (1925—29) 1000, Szentgerice (1923—29) 680, Szabéd (1925—29) 1000, Vadad (1928—29) 400, Nyárad-szentmárton (1925 részlet) 125, Biró Izsák (1926—27 részlet) 250, Pap Gyula (1925—27 részlet) 225, Bözöd (1923—28) 700, Csekefalva (1930) 300, Kissolyos (1924—26) 400, Korond (1925—29) 860, Lőrinczy László (1929 részlet) 100, Sebe Ferenc (1927—28 részlet) 300, Rava (1924—29) 1100, Siménfalva (1923—29) 1160, Ujszékely (1925—26 részlet) 250, Csehétfalva (1929) 300, Ekárt Andor (1929—30 részlet) 300, Sándor Gergely Désfalva (1929 részlet) 145, Bartók Endre (1923—25) 300, Gvidó Béla (1923—29) 680, Gergely Sándor (1926—29) 525, Járay Béla (1927) 200, Ádámos (1925—26 részlet) 250, Buzogány Kálmán (1928—29) 500, Kovács István (1927—29) 700, Kozma Béla (1927—29) 700, dr. Pázsint Mihály (1927—29 részlet) 300, Székely Kelemen (1925—29) 950, Gyepes (1928—29) 450, Kiss Jenő (1924—25) 211, Sándor Gergely Kénos (1927—29) 700, Gál József (1930) 20, Városfalva (1925—30) 1300, Lókod (1925—27 részlet) 425, Siketes Sándor (1924—29) 1100, Dobai István (1925—26 részlet) 200, Székelyderzs (1929) 250, Abásfalva (1925—29) 1000, Homoródszentpéter (1929) 250, Homoródszentpál (1924—29) 650, Oklánd (1925—29) 600, Kádár Gyula (1927—28 részlet) 350, Balázs András (1929) 300, Bedő Miklós (1929) 300.

Tisztelettel kérem a hátralékos fiait, hogy sziveskedjenek hátralékaikat, valamint a folyó évi előfizetéseket is beküldeni. Lelkész fiait kérem, sziveskedjenek jelezni, hogy legközelebbi járandóságukból mennyit óhajtanak fizetni.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

